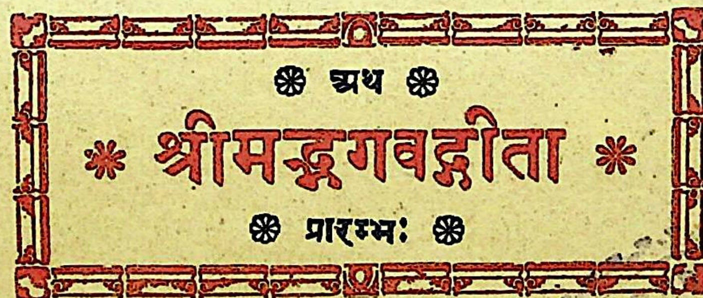

❀ अथ ❀

❀ श्रीमद्भगवद्गीता ❀

❀ प्रारम्भः ❀

❋ श्रीगणेशाय नमः ❋

❋ अथ श्रीमद्भगवद्गीता ❋

❋ धरोवाच ❋

भगवन् परमेशान भक्तिरव्यभिचारिणी ॥
प्रारब्धं भुज्यमानस्य कथं भवति हे प्रभो ॥ १ ॥

❋ विष्णुरुवाच ❋

प्रारब्धं भुज्यमानो हि गीताभ्यासरतः सदा ॥
स मुक्तः स सुखी लोके कर्मणा नोपलिप्यते २

महापापादिपापानि गीताध्यानं करोति चेत्।
क्वचित्स्पर्शं न कुर्वंति नलिनीदलमंबुवत्॥ ३॥
गीतायाः पुस्तकं यत्र यत्र पाठः प्रवर्तते॥
तत्र सर्वाणि तीर्थानि प्रयागादीनि तत्र वै ४
सर्वे देवाश्च ऋषयो योगिनः पन्नगाश्च ये॥
गोपाला गोपिका वापि नारदोद्धवपार्षदैः।५।
सहायो जायते शीघ्रं यत्र गीता प्रवर्तते॥
यत्र गीताविचारश्च पठनं पाठनं श्रुतम्॥

तत्राहं निश्चितं पृथ्वि निवसामि सदैव हि। ८।
गीताश्रयेऽहं तिष्ठामि गीता मे चोत्तमं गृहम्।
गीताज्ञानमुपाश्रित्य त्रींल्लोकान्पालयाम्य-
हम् ॥ गीता मे परमा विद्या ब्रह्मरूपा न
संशयः ॥ अर्धमात्राक्षरा नित्या स्वानिर्वा-
च्यपदात्मिका चिदानंदेन कृष्णेन प्रोक्ता
स्वमुखतोऽर्जुनम्॥ वेदत्रयी परानंदा तत्त्वा-
र्थज्ञानसंयुता॥ ९ ॥ योऽष्टादशजपो नित्यं

नरो निश्चलमानसः ॥ ज्ञानसिद्धिं स लभते
ततो याति परं पदम् ॥ १० ॥ पाठेऽसमर्थः
संपूर्णे ततोऽर्धं पाठमाचरेत् ॥ तदा गोदानजं
पुण्यं लभते नात्र संशयः ॥ ११ ॥ त्रिभागं
पठमानस्तु गंगास्नानफलं लभेत् ॥ षडशं
जपमानस्तु सोमयागफलं लभेत् ॥ १२ ॥
एकाध्यायं तु यो नित्यं पठते भक्तिसंयुतः ॥
रुद्रलोकमवाप्नोति गणो भूत्वा वसेच्चिरम् ।

॥ १३ ॥ अध्यायं श्लोकपादं वा नित्यं यः पठते नरः ॥ स याति नरतां यावन् मन्वंतर वसुंधरे ॥ १४ ॥ गीतायाः श्लोकदशकं सप्त पंच चतुष्टयम् ॥ द्वौ त्रीनेकं तदर्धं वा श्लोकानां यः पठेन्नरः ॥ १५ ॥ चंद्रलोकमवाप्नोति वर्षाणामयुतं ध्रुवम् ॥ गीतापाठसमायुक्तो मृतो मानुषतां व्रजेत् ॥ १६ ॥ गीताभ्यासं पुनः कृत्वा लभते मुक्तिमुत्तमाम् ॥ गीतेत्यु

च्चारसंयुक्तो म्रियमाणो गतिं लभेत् ॥ गीता
र्थं श्रवणासक्तो महापापयुतोऽपि वा ॥ वै-
कुंठं समवाप्नोति विष्णुना सह मोदते ॥
॥ १८ ॥ गीतार्थं ध्यायते नित्यं कृत्वा कर्मा
णि भूरिशः ॥ जीवन्मुक्तः स विज्ञेयो देहांते
परमं पदम् ॥ १९ ॥ गीतामाश्रित्य बहवो
भूभुजो जनकादयः ॥ निर्धूतकल्मषा लोके
गीता याताः परं पदम् ॥ गीतायाः पठनं

कृत्वा माहात्म्यं नैव यः पठेत् ॥ वृथा पाठो
भवेत्तस्य श्रम एव ह्युदाहृतः॥२१॥एतन्मा
हात्म्यसंयुक्तं गीताभ्यासं करोति यः ॥ स
तत्फलमलमवाप्नोति दुर्लभां गतिमाप्नु

❀ सूत उवाच ❀

यात।२२। माहात्म्यमेतद्गीतायामयाप्रोक्तं
सनातनम् गीतांते च पठेद्यस्तु यदुक्तं
तत्फलं लभेत् ॥ २३ ॥

इति श्रीवाराह पुराणे गीतामाहात्म्यं सम्पूर्णम् ।

श्रीगणेशाय नमः ॥ श्रीगोपालकृष्णाय
नमः ॥ ॐ अस्य श्रीमद्भगवद्गीतामालामं
त्रस्य भगवान्वेदव्यास ऋषि॥ अनुष्टुप्छंदः
॥ श्रीकृष्णः परमात्मा देवता ॥ अशोच्या
नन्वशोचस्त्वं प्रज्ञावादांश्च भाषसे ॥ इति
बीजम् ॥ सर्वधर्मान् परित्यज्य मामेकं
शरणं व्रज ॥ इति शक्तिः ॥ अहं त्वां सर्व
पापेभ्यो मोक्षयिष्यामि मा शुचः ॥ इति

कीलकम्। नैनं छिंदंति शस्त्राणि नैनं दहति
पावकः॥ इत्यंगुष्ठाभ्यां नमः॥ न चैनं क्लेदयं
त्यापो न शोषयति मारुतः॥ इति तर्जनीभ्यां
नमः॥ अच्छेद्योऽयमदाह्योऽयमक्लेद्योऽशो
ष्य एव च॥ इति मध्यमाभ्यां नमः॥ नित्यः
सर्वगतः स्थाणुरचलोऽयं सनातनः॥ इत्य
नामिकाभ्यां नमः॥ पश्य मे पार्थ रूपाणि
शतशोऽथ सहस्रशः॥ इति कनिष्ठिकाभ्या

नमः॥ नानाविधानि दिव्यानि नानावर्णा
कृतीनि च॥ इति करतलकरपृष्ठाभ्यां नमः
॥ इति करन्यासः॥ अथ हृदयादिन्यासः॥
नैनं छिंदंति शस्त्राणि नैनं दहति पावकः॥
इति हृदयाय नमः॥ न चैनं क्लेदयंत्यापो
न शोषयति मारुतः॥ इति शिरसे स्वाहा॥
अच्छेद्योऽयमदाह्योऽयंअक्लेद्योऽशोष्यएव
च॥ इति शिखायैवषट्॥ नित्यः सर्वगतः

स्थाणुः अचलोऽयं सनातनः ॥ इति कव
चायहुम् ॥ पश्यमेपार्थरूपाणिशतशोऽथ
सहस्रशः ॥ इतिनेत्रत्रयायवौषट्॥नानावि
धानि दिव्यानि नानावर्णाकृतीनिच ॥इति
अस्त्राय फट्॥ श्रीकृष्णप्रीत्यर्थेपाठेविनियो
गः ॥ ॐपार्थाय प्रतिबोधितां भगवतानारा
यणेनस्वयं व्यासेनग्रथितांपुराणमुनिना-
मध्ये महाभारत॥ अद्वैतामृतवर्षिणीं भग

वर्तीं अष्टादशाध्यायिनीं अम्बत्वामनुसंद-
धामि भगवद्गीते भवद्वेषिणीम् ॥ १ ॥ नमोऽ
स्तुते व्यासविशालबुद्धे फुल्लारविंदायतपत्र
नेत्र ॥ येन त्वया भारततैलपूर्णः प्रज्वालितो
ज्ञानमयः प्रदीपः ॥ २ ॥ प्रपन्नपारिजातायतो
त्रवेत्रैकपाणये ॥ ज्ञानमुद्राय कृष्णाय गीता
मृतदुहे नमः ॥ ३ ॥ सर्वोपनिषदो गावोदोग्धा
गोपालनंदनः ॥ पार्थोवत्सः सुधीर्भोक्तादुग्धं

गीतामृतं महत् ॥ ४ ॥ वसुदेवसुतं देवं कंस
चाणूरमर्दनम् ॥ देवकीपरमानंदं कृष्णं वंदे
जगद्गुरुम् ॥ ५ ॥ भीष्मद्रोणतटा जयद्रथज
ला गांधारनीलोत्पला शल्यग्राहवती कृपेण
वहनी कर्णेन वेलाकुला ॥ अश्वत्थामाविक
र्णघोरमकरा दुर्योधनावर्तिनी सोत्तीर्णा ख-
लु पांडवैः रणनदी कैवर्तकः केशवः ॥ ६ ॥ पारा
शर्यवचः सरोजममलं गीतार्थगंधोत्कटं ना

नाख्यानककेसरंहरिकथासंबोधनाबोधित
म् ॥ लोकेसज्जनषट्पदैरहरहः पेपीयमानं
मुदा भूयाद्भारतपंकजंकलिमलप्रध्वंसिनः
श्रेयसे ॥७॥ मूकं करोति वाचालं पंगुं लंघ
यते गिरिम् ॥ यत्कृपातमहंवंदेपरमानंदमा
धवम् ॥८॥ यंब्रह्मावरुणेंद्ररुद्रमरुतःस्तुन्वंति
दिव्यैः स्तवैर्वेदैः सांगपदक्रमोपनिषदैर्गा
यति यं सामगाः ॥ ध्यानावस्थिततद्गतेनम

नसापश्यंतियंयोगिनो यस्यांतं न विदुःसुरा
सुरगणादेवाय तस्मैनमः।६।इतिध्यानम्॥

❁ धृतराष्ट्र उवाच ❁

धर्मक्षेत्रेकुरुक्षेत्रे समवेता युयुत्सवः ॥
मामकाः पांडवाश्चैवकिमकुर्वतसंजय॥१॥

❁ संजय उवाच ❁

दृष्ट्वा तु पांडवानीकं व्यूढं दुर्योधनस्तदा॥
आचार्यमुपसंगम्यराजावचनमब्रवीत।२।
पश्यैतांपांडुपुत्राणांआचार्यमहतींचमूम्॥

व्यूढांद्रुपदपुत्रेण तव शिष्येण धीमता ॥३॥
अत्र शूरामहेष्वासाभीमार्जुनसमायुधि ॥
युयुधानो विराटश्चद्रुपदश्च महारथः॥ ४ ॥
धृष्टकेतुश्चेकितानःकाशिराजश्ववीर्यवान् ॥
पुरुजित्कुंतिभोजश्चशैब्यश्चनरपुंगवः॥५॥
युधामन्युश्चविक्रांतउत्तमौजाश्च वीर्यवान्॥
सौभद्रो द्रौपदेयाश्चसर्वएवमहारथाः॥६॥
अस्माकंतुविशिष्टायेतान्निबोधद्विजोत्तम ॥

नायकाममसैन्यस्य संज्ञार्थतान्ब्रवीमिते ७
भवान्भीष्मश्च कर्णश्च कृपश्च समितिंजयः॥
अश्वत्थामा विकर्णश्च सौमदत्तिस्तथैवच ८
अन्ये च बहवः शूरा मदर्थे त्यक्तजीविताः॥
नानाशस्त्रप्रहरणाः सर्वे युद्धविशारदाः॥ ९॥
अपर्याप्तंतदस्माकंबलंभीष्माभिरक्षितम्॥
पर्याप्तंत्विदमेतेषांबलंभीमाभिरक्षितम १०
अयनेषु च सर्वेषु यथाभागमवस्थिताः॥

भीष्ममेवाभिरक्षंतु भवंतः सर्व एव हि ११
तस्य संजनयन्हर्षं कुरुवृद्धः पितामहः ॥
सिंहनादं विनद्योच्चैः शंखं दध्मौ प्रतापवान् १२
ततः शंखाश्च भेर्यश्च पणवानकगोमुखाः ॥
सहसैवाभ्यहन्यंत स शब्दस्तुमुलोऽभवत् १३
ततः श्वेतैर्हयैर्युक्ते महति स्यंदने स्थितौ ॥
माधवः पांडवश्चैव दिव्यौ शंखौ प्रदध्मतुः १४
पांचजन्यं हृषीकेशो देवदत्तं धनंजयः ॥

पौंड्रंदध्मौ महाशंखं भीमकर्मा वृकोदरः १५
अनंतविजयंराजा कुंतीपुत्रो युधिष्ठिरः ॥
नकुलःसहदेवश्च सुघोषमणिपुष्पकौ ॥१६॥
काश्यश्च परमेष्वासः शिखंडीचमहारथः॥
धृष्टद्युम्नोविराटश्चसात्यकिश्चापराजितः१७
द्रुपदो द्रौपदेयाश्च सर्वशः पृथिवीपते ॥
सौभद्रश्चमहाबाहुःशंखान्दध्मुःपृथक्पृथक्
सघोषोधार्तराष्ट्राणांहृदयानिव्यदारयत् ॥

नभश्च पृथिवींचैवतुमुलोऽव्यनुनादयन् १९
अथव्यवस्थितान्दृष्टाधार्तराष्ट्रान्कपिध्वजः॥
प्रवृत्तेशस्त्रसंपाते धनुरुद्यम्यपांडवः॥२०॥
हृषीकेशं तदा वाक्यं इदमाह महीपते ॥

अर्जुन उवाच

सेनयोरुभयोर्मध्येरथंस्थापयमेऽच्युत २१
यावदेतान्निरीक्षेऽहंयोद्धुकामानवस्थितान्॥
कैर्मयासहयोद्धव्यंअस्मिन्रणसमुद्यमे॥२२॥

योत्स्यमानानवेक्षेऽहं य एतेऽत्र समागताः ॥
धार्तराष्ट्रस्य दुर्बुद्धेर् युद्धे प्रियचिकीर्षवः २३

❀ संजय उवाच ❀

एवमुक्तो हृषीकेशो गुडाकेशेन भारत ॥
सेनयोरुभयोर्मध्ये स्थापयित्वा रथोत्तमम्
॥२४॥ भीष्मद्रोणप्रमुखतः सर्वेषां च महीक्षिताम् ॥ उवाच पार्थ पश्यैतान् समवेतान्
कुरूनिति ॥ तत्रापश्यत्स्थितान् पार्थः पितॄ

नथ पितामहान् आचार्यान्मातुलान्भ्रा-
तॄन् पुत्रान्पौत्रान्सखींस्तथा ॥ श्वशुरान्सु-
हृदश्चैव सेनयोरुभयोरपि ॥ तान्समीक्ष्य
स कौंतेयः सर्वान्बंधूनवस्थितान् कृपयापर
याविष्टो विषीदन् इदमब्रवीत् ॥

अर्जुन उवाच

दृष्टेमंस्वजनंकृष्णयुयुत्सुंसमुपस्थितम् २८
सीदंति मम गात्राणि मुखं च परिशुष्यति ॥

वेपथुश्च शरीरे मे रोमहर्षश्च जायते॥ २९॥
गांडीवं स्रंसते हस्तात् त्वक्चैव परिदह्यते॥
न च शक्नोम्यवस्थातुं भ्रमतीव च मे मनः ३०
निमित्तानि च पश्यामि विपरीतानि केशव॥
न च श्रेयोऽनुपश्यामि हत्वा स्वजनमाहवे ३१
न कांक्षे विजयं कृष्ण न च राज्यं सुखानि च॥
किं नु राज्येन गोविंद किं भोगैर्जीवितेन वा॥
येषामर्थे कांक्षितं नो राज्यं भोगाः सुखानि च

तइमेऽवस्थितायुद्धेप्राणांस्त्यक्त्वाधनानि
चआचार्याःपितरः पुत्रास्तथैव च पिताम
हाः॥मातुलाः श्वशुराः पौत्राः श्यालाःसंबं
धिनस्तथा । एतान् नहंतुमिच्छामिघ्नतोऽ
पिमधुसूदन ॥ अपित्रैलोक्यराज्यस्यहेतोः
किं नु महीकृते॥ निहत्य धार्तराष्ट्रान् नः का
प्रीतिःस्याज्जनार्दन।पापमेवाश्रयेदस्मान्ह
त्वैतानाततायिनः ॥३६॥ तस्मान्नाहाँ वयं

हंतुं धार्तराष्ट्रान्स्वबांधवान् ॥ स्वजनं हि कथं
हत्वा सुखिनः स्याम माधव ॥ ३७ ॥ यद्यप्येते
न पश्यंति लोभोपहतचेतसः ॥ कुलक्षयकृतं
दोषं मित्रद्रोहे च पातकम् ॥ ३८ ॥ कथं न ज्ञेय
मस्माभिः पापादस्मान्निवर्तितुम् ॥ कुलक्षय
कृतं दोषं प्रपश्यद्भिर्जनार्दन ॥ ३९ ॥ कुलक्षये
प्रणश्यंति कुलधर्माः सनातनाः ॥ धर्मे नष्टे
कुलं कृत्स्नं अधर्मोऽभिभवत्युत ॥ ४० ॥ अ

धर्माभिभवात्कृष्ण प्रदुष्यंति कुलस्त्रियः॥
स्त्रीषुदुष्टासुवार्ष्णेयजायतेवर्णसंकरः ।४१।
संकरो नरकायैव कुलघ्नानां कुलस्य च ॥
पतंतिपितरोह्येषांलुप्तपिंडोदकक्रियाः४२
दोषैरेतैः कुलघ्नानां वर्णसंकरकारकैः ॥
उत्साद्यंतेजातिधर्माःकुलधर्माश्चशाश्वताः॥
उत्सन्नकुलधर्माणां मनुष्याणांजनार्दन ॥
नरकेनियतंवासोभवतीत्यनुशुश्रुम ।४४।

अहो बत महत्पापं कर्तुंव्यवसिता वयम् ॥
यद्राज्यसुखलोभेन हन्तुं स्वजनमुद्यताः ४५
यदि मामप्रतीकारं अशस्त्रं शस्त्रपाणयः ॥
धार्तराष्ट्रा रणे हन्युस्तन्मे क्षेमतरं भवेत् ४६

❀ संजय उवाच ❀

एवमुक्त्वाऽर्जुनः संख्ये रथोपस्थ उपाविशत् ।
विसृज्य सशरं चापं शोकसंविग्नमानसः ४७

हरिः ॐ तत्सत् इति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां
योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादेऽर्जुनविषादयोगो नाम
प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥

संजय उवाच ॥

तं तथा कृपयाविष्टं अश्रुपूर्णाकुलेक्षणम् ॥
विषीदंतमिदंवाक्यंउवाच मधुसूदनः ॥१॥

॥ श्रीभगवानुवाच ॥

कुतस्त्वांकश्मलमिदंविषमेसमुपस्थितम् ॥
अनार्यजुष्टमस्वर्ग्यं अकीर्तिकरमर्जुन ॥२॥
क्लैव्यं मास्म गमः पार्थ नैतत्त्वय्युपपद्यते ॥
क्षुद्रंहृदयदौर्बल्यंत्यक्त्वोत्तिष्ठपरंतप ॥३॥

॥ अर्जुनउवाच ॥

कथं भीष्ममहं संख्ये द्रोणं च मधुसूदन ।
इषुभिः प्रतियोत्स्यामि पूजार्हावरिसूदन ॥४॥

गुरूनहत्वा हि महानुभावान्
श्रेयो भोक्तुं भैक्ष्यमपीह लोके ।
हत्वार्थकामांस्तु गुरूनिहैव
भुञ्जीय भोगान् रुधिरप्रदिग्धान् ॥ ५ ॥

न चैतद्विद्मः कतरन्नो गरीयो
यद्वा जयेम यदि वा नो जयेयुः ।

यानेव हत्वा न जिजीविषामस्
तेऽवस्थिताः प्रमुखे धार्तराष्ट्राः ॥ ६ ॥
कार्पण्यदोषोपहतस्वभावः
पृच्छामि त्वां धर्मसंमूढचेताः ॥
यच्छ्रेयः स्यान्निश्चितं ब्रूहि तन्मे
शिष्यस्तेऽहं शाधि मां त्वां प्रपन्नम् ॥ ७ ॥
नहिं प्रपश्यामि ममापनुद्याद्
यच्छोकमुच्छोषणमिंद्रियाणाम् ॥

अप्राप्य भूमावसपत्नमृद्धं
राज्यंसुराणामपि चाधिपत्यम् ॥ ८ ॥

संजय उवाच

एवमुक्त्वा हृषीकेशं गुडाकेशः परंतपः ॥
नयोत्स्यइतिगोविंदंउक्त्वातूष्णींबभूव ह ९
तमुवाच हृषीकेशःप्रहसन्निव भारत ॥
सेनयोरुभयोर्मध्येविषीदंतमिदंवचः ।१०।

श्रीभगवानुवाच

अशोच्यानन्वशोचस्त्वंप्रज्ञावादांश्चभा

षसे॥ गतासूनगतासूंश्चनानुशोचंतिपंडिताः
॥ ११॥ न त्वेवाहं जातु नासं न त्वंनेमेजना-
धिपाः॥ न चैव न भविष्यामः सर्वे वयमतः
परम् ॥ १२॥ देहिनोऽस्मिन्यथा देहेकौमारं
यौवनं जरा ॥ तथा देहांतरप्राप्तिर् धीरस्त
त्रनमुह्यति ॥ १३॥ मात्रास्पर्शास्तु कौंतेय
शीतोष्णासुखदुःखदाः॥ आगमापायिनोऽ
नित्यास् तांस्तितिक्षस्वभारत॥ यंहिनव्यथ

यं त्यते पुरुषं पुरुषर्षभ ॥ समदुःखसुखं धीरं
सोऽमृतत्वाय कल्पते ॥ १५ ॥ नासतो विद्यते
भावो नाभावो विद्यते सतः ॥ उभयोरपि दृष्टोऽ
न्तस्त्वनयोस्तत्त्वदर्शिभिः ॥ १६ ॥ अविनाशि
तु तद्विद्धि येन सर्वमिदं ततम ॥ विनाशमव्य
यस्यास्य न कश्चित्कर्तुमर्हति ॥ १७ ॥ अंतवंत
इमे देहा नित्यस्योक्ताः शरीरिणः ॥ अना
शिनोऽप्रमेयस्य तस्माद्युद्धस्व भारत ॥ १८ ॥

य एनं वेत्ति हंतारं यश्चैनं मन्यते हतम् ॥
उभौ तौ न विजानीतो नायं हंति न हन्यते १९

न जायते म्रियते वा कदाचिन्
नायं भूत्वा भविता वा न भूयः ॥
अजो नित्यः शाश्वतोऽयं पुराणो
न हन्यते हन्यमाने शरीरे ॥ २० ॥

वेदाविनाशिनं नित्यं य एनमजमव्ययम् ॥
कथं स पुरुषः पार्थ कं घातयाति हंति कम् २१

वासांसि जीर्णानि यथा विहाय
नवानि गृह्णाति नरोऽपराणि ॥
तथा शरीराणि विहाय जीर्णानि
अन्यानि संयाति नवानि देही ॥ २२ ॥
नैनं छिंदंति शस्त्राणि नैनं दहति पावकः ॥
न चैनं क्लेदयंत्यापो न शोषयति मारुतः २३
अच्छेद्योऽयमदाह्योऽयं अक्लेद्योऽशोष्यए
व च ॥ नित्यः सर्वगतः स्थाणुर् अचलोऽयंसना

तन: २४ अव्यक्तोऽयमचिंत्योऽयंअविकार्यो
ऽयमुच्यते तस्मादेवं विदित्वैनंनानुशोचितु
मर्हसि ॥ २५ ॥ अथचैनंनित्यजातंनित्यंवा
मन्यसे मृतम् ॥ तथापि त्वं महाबाहोनैनं
शोचितुमर्हसि ॥ २६ ॥ जातस्य हि ध्रुवोमृ-
त्युर् ध्रुवं जन्म मृतस्य च ॥ तस्मादपरिहा-
र्येऽर्थेनत्वंशोचितुमर्हसि ॥ २७ ॥ अव्यक्तादी
निभूतानि व्यक्तमध्यानि भारत ॥ अव्यक्त

निधनान्येव तत्र का परिदेवना ॥ २८ ॥
आश्चर्यवत्पश्यति कश्चिदेनम्
आश्चर्यवद्वदति तथैव चान्यः
आश्चर्यवच्चैनमन्यः शृणोति
श्रुत्वाप्येनं वेद न चैव कश्चित् ॥ २९ ॥
देही नित्यमवध्योऽयं देहे सर्वस्य भारत ॥
तस्मात्सर्वाणि भूतानि न त्वं शोचितुमर्हसि ३०
स्वधर्ममपि चावेक्ष्य न विकम्पितुमर्हसि ॥ ध-

र्म्याद्धियुद्धाच्छ्रेयोऽन्यत्क्षत्रियस्य न विद्य-
ते ३१ यदृच्छया चोपपन्नं स्वर्गद्वारमपावृतम्।
सुखिनः क्षत्रियाः पार्थ लभंते युद्धमीदृशम् ३२
अथ चेत्त्वमिमं धर्म्यं संग्रामं न करिष्यसि ॥
ततः स्वधर्मं कीर्तिं च हित्वा पापमवाप्स्यसि ३३
अकीर्तिं चापि भूतानि कथयिष्यंति तेऽव्ययां
संभावितस्य चाकीर्तिर्मरणादतिरिच्यते ३४
भयाद्रणादुपरतं मंस्यंते त्वां महारथाः ॥

येषांचत्वंबहुमतोभूत्वायास्यसिलाघवम् ३५
अवाच्यवादांश्चबहून्वदिष्यंतितवाहिताः॥
निंदंतस्तवसामर्थ्यं ततोदुःखतरं नु किम् ३६
हतो वाप्राप्स्यसिस्वर्गंजित्वावा भोक्ष्यसेमहीं
तस्मादुत्तिष्ठकौंतेय युद्धायकृतनिश्चयः ३७
सुखदुःखेसमेकृत्वालाभालाभौजयाजयौ॥
ततोयुद्धाय युज्यस्वनैवं पापमवाप्स्यसि ३८
एषा तेऽभिहिता सांख्ये बुद्धिर्योगे त्विमां

शृणु ॥ बुद्ध्या युक्तो यया पार्थ कर्मबंधं प्रहा
स्यसि ॥ ३९ ॥ नेहाभिक्रमनाशोऽस्ति प्रत्य
वायो न विद्यते ॥ स्वल्पमप्यस्य धर्मस्य त्रा-
यते महतो भयात् ॥ ४० ॥ व्यवसायात्मिका
बुद्धिरेकेह कुरुनंदन ॥ बहुशाखा ह्यनंताश्च
बुद्धयो व्यवसायिनाम् ॥ ४१ ॥ यामिमां पुष्पितां
वाचं प्रवदंत्यविपश्चितः ॥ वेदवादरताः पार्थ
नान्यदस्तीति वादिनः ॥ ४२ ॥ कामात्मानः

स्वर्गपरा जन्मकर्मफलप्रदाम् ॥ क्रियाविशे
षबहुलां भोगैश्वर्यगतिं प्रति ॥४३॥ भोगैश्व
र्यप्रसक्तानां तयापहृतचेतसाम् ॥ व्यवसाया
त्मिका बुद्धिः समाधौ न विधीयते ४४ त्रैगुण्य
विषया वेदा निस्त्रैगुण्यो भवार्जुन ॥ निर्द्वंद्वो
नित्यसत्वस्थो निर्योगक्षेम आत्मवान् ॥४५॥
यावानर्थ उदपाने सर्वतः संप्लतोदके ॥
तावान् सर्वेषु वेदेषु ब्राह्मणस्य विजानतः ४६

कर्मण्येवाधिकारस्ते मा फलेषु कदाचन ॥
माकर्मफलहेतुर्भूर्मातेसंगोऽस्त्वकर्मणि॥४७
योगस्थःकुरुकर्माणिसंगंत्यक्त्वाधनंजय ॥
सिद्ध्यसिद्ध्योःसमो भूत्वासमत्वंयोगउच्य
ते॥४८॥दूरेण ह्यवरं कर्म बुद्धियोगाद्धनंजय॥
बुद्धौशरणमन्विच्छकृपणाःफलहेतवः॥४९।
बुद्धियुक्तोजहातीह उभे सुकृतदुष्कृते ॥तस्मा
द्योगाययुज्यस्वयोगःकर्मसुकौशलम्।५०॥

कर्मजं बुद्धियुक्ता हि फलं त्यक्त्वा मनीषिणः ॥
जन्मबंधविनिर्मुक्ताः पदं गच्छंत्यनामय-
यम ॥५१॥ यदा ते मोहकलिलं बुद्धिर्व्यति-
तरिष्यति ॥ तदा गंतासि निर्वेदं श्रोतव्यस्य
श्रुतस्य च ॥५२॥ श्रुतिविप्रतिपन्ना ते यदा
स्थास्यति निश्चला ॥ समाधावचला बुद्धिस्
तदा योगमवाप्स्यसि ॥५३॥

अर्जुन उवाच ॥

स्थितप्रज्ञस्य का भाषा समाधिस्थस्य केशव।
स्थितधीः किं प्रभाषेत किमासीत व्रजेत किम्।

श्रीभगवानुवाच ॥

प्रजहाति यदा कामान्सर्वान्पार्थ मनोगतान्
आत्मन्येवात्मना तुष्टः स्थितप्रज्ञस्तदोच्यते ५५
दुःखेष्वनुद्विग्नमनाः सुखेषु विगतस्पृहः
वीतरागभयक्रोधः स्थितधीर्मुनिरुच्यते ५६
यः सर्वत्रानभिस्नेहस्तत्तत्प्राप्य शुभाशुभम्

नाभिनंदति नद्वेष्टि तस्यप्रज्ञाप्रतिष्ठिता।५७
यदा संहरते चायं कूर्मोऽगानीव सर्वशः॥
इंद्रियाणींद्रियार्थेभ्यस्तस्यप्रज्ञाप्रतिष्ठिता॥
विषया विनिवर्तंते निराहारस्य देहिनः॥
रसवर्जं रसोऽप्यस्यपरंदृष्ट्वानिवर्तंते॥५९॥
यततो ह्यपि कौंतेय पुरुषस्य विपश्चितः॥
इंद्रियाणिप्रमाथीनिहरंतिप्रसभंमनः॥६०॥
तानि सर्वाणि संयम्य युक्तआसीतमत्परः॥

वशे हि यस्येंद्रियाणि तस्य प्रज्ञा प्रतिष्ठिता ॥
ध्यायतो विषयान्पुंसः संगस्तेषूपजायते ॥
संगात्संजायते कामः कामात्क्रोधोऽभिजायते
क्रोधाद्भवति संमोहः संमोहात्स्मृतिविभ्रमः ॥
स्मृतिभ्रंशाद्बुद्धिनाशो बुद्धिनाशात्प्रणश्यति
रागद्वेषवियुक्तैस्तु विषयानिंद्रियैश्चरन् ॥
आत्मवश्यैर्विधेयात्मा प्रसादमधिगच्छ
ति ॥६४॥ प्रसादे सर्वदुःखानां हानिरस्योप

जायते॥ प्रसन्नचेतसो ह्याशु बुद्धिः पर्यवति
ष्ठते।६५॥नास्ति बुद्धिरयुक्तस्य न चायुक्त
स्य भावना॥ न चाभावयतःशांतिः अशां-
तस्य कुतःसुखम्॥६६॥इंद्रियाणां हि चरतां
यन्मनोऽनुविधीयते॥ तदस्य हरति प्रज्ञां
वायुर्नावमिवांभासि॥६७॥तस्माद्यस्य महा
बाहो निगृहीतानि सर्वशः॥ इंद्रियाणींद्रिया
र्थेभ्यस् तस्य प्रज्ञा प्रतिष्ठिता॥६८॥ या निशा

सर्वभूतानां तस्यां जागर्ति संयमी ॥ यस्यां
जाग्रति भूतानि सा निशा पश्यतो मुनेः ६९

आपूर्यमाणमचलप्रतिष्ठं
समुद्रमापः प्रविशंति यद्वत ॥
तद्वत्कामा यं प्रविशंति सर्वे
स शांतिमाप्नोति नकामकामी ॥७०॥

विहाय कामान्यः सर्वान् पुमांश्चरति निः
स्पृहः ॥निर्ममो निरहंकारः स शांतिमधिग

च्छति ॥७१॥ एषा ब्राह्मी स्थितिः पार्थ
नैनां प्राप्य विमुह्यति। स्थित्वाऽस्यामंतका
लेऽपि ब्रह्म निर्वाणमृच्छति ॥ ७२ ॥

हरिः ॐ तत्सत् इति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां
योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे सांख्ययोगो नाम
द्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥

अर्जुन उवाच ॥

ज्यायसी चेत्कर्मणस्ते मता बुद्धिर्जनार्दन॥
तत्किं कर्मणि घोरे मां नियोजयसि केशव १

व्यामिश्रेणेव वाक्येन बुद्धिं मोहयसीव मे ॥
तदेकं वद निश्चित्य येन श्रेयोऽहमाप्नुयाम् २

श्रीभगवानुवाच ॥

लोकेऽस्मिन्द्विविधा निष्ठा पुरा प्रोक्ता मयानघ
ज्ञानयोगेन सांख्यानां कर्मयोगेन योगिनाम् ३
न कर्मणामनारंभान्नैष्कर्म्यं पुरुषोऽश्नुते ॥
न च संन्यसनादेव सिद्धिं समधिगच्छति ॥ ४ ॥
न हि कश्चित्क्षणमपि जातु तिष्ठत्यकर्मकृत् ॥

कार्यते ह्यवशः कर्म सर्वः प्रकृतिजैर्गुणैः ॥५॥
कर्मेंद्रियाणि संयम्य य आस्ते मनसास्मरन्
इंद्रियार्थान्विमूढात्मामिथ्याचारःसउच्यते॥
यस्त्विंद्रियाणिमनसानियम्यारभतेऽर्जुन॥
कर्मेन्द्रियैःकर्मयोगमसक्तःसविशिष्यते ७
नियतं कुरु कर्म त्वं कर्म ज्यायो ह्यकर्मणः॥
शरीरयात्रापिचते न प्रसिद्ध्येदकर्मणः॥८॥
यज्ञार्थात्कर्मणोऽन्यत्र लोकोऽयं कर्मबं-

घनः ॥ तदर्थं कर्म कौंतेय मुक्तसंगः समा-
चर ॥९॥ सहयज्ञाः प्रजाः सृष्ट्वा पुरोवाच
प्रजापतिः॥अनेन प्रसविष्यध्वमेषवोऽस्त्विष्ट
कामधुक् १० देवान्भावयतानेन ते देवा भावयं
तु वः। परस्परं भावयंतः श्रेयः परमवाप्स्यथ ११
इष्टान्भोगान्हि वो देवा दास्यंते यज्ञभावि-
ताः। तैर्दत्तानप्रदायैभ्यो यो भुंक्ते स्तेन एव
सः ॥ १२ ॥ यज्ञशिष्टाशिनः संतो मुच्यंते

सर्वकिल्बिषैः ॥ भुंजते तेत्वघं पापा ये पचंत्या-
त्मकारणात ॥ १३ ॥ अन्नाद्भवंति भूतानि
पर्जन्यादन्नसंभवः ॥ यज्ञाद्भवंति पर्जन्या
यज्ञः कर्मसमुद्भवः ॥ १४ ॥ कर्म ब्रह्मोद्भवं
विद्धि ब्रह्माक्षरसमुद्भवम् ॥ तस्मात्सर्वगतं
ब्रह्म नित्यं यज्ञे प्रतिष्ठितम १५ एवंप्रवर्तितं
चक्रं नानुवर्तयतीह यः ॥ अघायुरिंद्रियारामो
मोघं पार्थ स जीवति ॥ १६ ॥ यस्त्वात्मरतिरेव

स्यादा त्मतृप्तश्च मानवः ॥ आत्मन्येव च
संतुष्टस्तस्य कार्यं न विद्यते ॥ १७ ॥ नैव तस्य
कृतेनार्थो नाकृतेनेह कश्चन ॥ न चास्य सर्व-
भूतेषु कश्चिदर्थव्यपाश्रयः ॥ १८ ॥ तस्माद-
सक्तः सततं कार्यं कर्म समाचर ॥ असक्तो
ह्याचरन्कर्म परमाप्नोति पूरुषः ॥ १९ ॥ कर्म-
णैव हि संसिद्धिमास्थिता जनकादयः ॥
लोकसंग्रहमेवापि संपश्यन्कर्तुमर्हसि ॥ २० ॥

यद्यदाचरति श्रेष्ठस्तत्तदेवेतरो जनः ॥
स यत्प्रमाणं कुरुते लोकस्तदनुवर्तते॥२१॥
न मे पार्थास्ति कर्तव्यं त्रिषु लोकेषु किंचन॥
नानवाप्तमवाप्तव्यं वर्त एव च कर्मणि॥२२॥
यदि ह्यहं न वर्तेयं जातु कर्मण्यतंद्रितः ॥
मम वर्त्मानुवर्तंते मनुष्याः पार्थ सर्वशः २३
उत्सीदेयुरिमे लोका न कुर्यां कर्म चेदहम्॥
संकरस्य च कर्ता स्यामुपहन्यामिमाः प्रजाः

॥२४॥सक्ताः कर्मण्यविद्वांसो यथा कुर्वंति
भारत॥ कुर्याद्विद्वांस्तथासक्तश्चिकीर्षुर्लो-
कसंग्रहम्॥२५॥ न बुद्धिभेदं जनयेदज्ञानां
कर्मसंगिनाम्॥ जोषयेत्सर्वकर्माणि विद्वा-
न्युक्तः समाचरन् ॥२६॥ प्रकृतेः क्रियमा-
णानि गुणैः कर्माणि सर्वशः॥ अहंकारवि-
मूढात्मा कर्ताहमिति मन्यते॥२७॥तत्त्व-
वित्तु महाबाहो गुणकर्मविभागयोः॥गुणा

गुणेषु वर्तंत इति मत्वा न सज्जते ॥ २८ ॥
प्रकृतेर्गुणसंमूढाः सज्जंते गुणकर्मसु ॥ तान
कृत्स्नविदोमंदान् कृत्स्नविन्नविचालयेत् २९
मयि सर्वाणि कर्माणि संन्यस्याध्यात्मचे-
तसा ॥ निराशीर्निर्ममो भूत्वा युद्धयस्वविग-
तज्वरः ॥३०॥ ये मे मतमिदं नित्यमनु-
तिष्ठंति मानवाः ॥ श्रद्धावंतोऽनसूयंतो मु-
च्यंते तेऽपि कर्मभिः ॥३१॥ ये त्वेतदभ्यसू-

यंतो नानुतिष्ठंति मे मतम्॥सर्वज्ञानविमूढां-
स्तान् विद्धि नष्टानचेतसः ॥३२॥ सदृशं
चेष्टते स्वस्याः प्रकृतेर्ज्ञानवानपि ॥ प्रकृतिं
यांति भूतानि निग्रहः किं करिष्यति ३३ इंद्रि
यस्येंद्रियस्यार्थे रागद्वेषौ व्यवस्थितौ॥तयो
र्न वशमागच्छेत्तौ ह्यस्य परिपंथिनौ॥३४॥
श्रेयान्स्वधर्मो विगुणः परधर्मात्स्वनुष्ठितात्॥
स्वधर्मे निधनं श्रेयः परधर्मो भयावहः॥३५॥

अर्जुन उवाच ॥

अथ केन प्रयुक्तोऽयं पापं चरति पूरुषः ॥
अनिच्छन्नपि वार्ष्णेय बलादिव नियोजितः ॥

श्रीभगवानुवाच

काम एष क्रोध एष रजोगुणसमुद्भवः ॥
महाशनो महापाप्मा विद्ध्येनमिह वैरि
णम् ॥३७॥ धूमेनाव्रियते वह्निर्यथाऽऽदर्शो
मलेन च ॥ यथोल्बेनावृतो गर्भस्तथा तेने
दमावृतम् ॥३८॥ आवृतं ज्ञानमेतेन ज्ञानिनो

नित्यवैरिणा ॥ कामरूपेण कौंतेय दुष्पूरे
णानलेन च ॥३९॥ इंद्रियाणि मनो बुद्धि
रस्याधिष्ठानमुच्यते ॥ एतैर्विमोहयत्येष
ज्ञानमावृत्य देहिनम् ॥४०॥ तस्मात्त्वमिं
द्रियाण्यादौ नियम्य भरतर्षभ ॥ पाप्मानं
प्रजहि ह्येनं ज्ञानविज्ञाननाशनम ॥४१॥
इंद्रियाणि पराण्याहुरिंद्रियेभ्यः परं मनः॥
मनसस्तु परा बुद्धिर्यो बुद्धेः परतस्तु सः॥४२॥

एवंबुद्धेःपरं बुद्ध्वा संस्तभ्यात्मानमात्मना॥
जहि शत्रुंमहाबाहो कामरूपंदुरासदम् ४३

हरिः ॐ तत्सत् इति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां
योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे कर्मयोगो नाम
तृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥

श्रीभगवानुवाच ॥

इमं विवस्वते योगं प्रोक्तवानहमव्ययम् ॥
विवस्वान्मनवे प्राह मनुरिक्ष्वाकवेऽब्रवीत् १
एवं परंपराप्राप्तमिमं राजर्षयो विदुः ॥

स कालेनेह महता योगो नष्टः परंतप ॥ २ ॥
स एवायं मया तेऽद्य योगः प्रोक्तः पुरातनः ॥
भक्तोऽसिमेसखाचेतिरहस्यंह्येतदुत्तमम् ३

❀ अर्जुन उवाच ❀

अपरं भवतो जन्म परं जन्म विवस्वतः ॥
कथमेतद्विजानीयांत्वमादौप्रोक्तवानिति४

❀ श्रीभगवानुवाच ❀

बहूनि मे व्यतीतानि जन्मानि तवचार्जुन॥
तान्यहं वेद सर्वाणि न त्वं वेत्थ परंतप ५ अ-

जोऽपिसन्नव्ययात्माभूतानामीश्वरोऽपिसन्
प्रकृतिंस्वामधिष्ठायसंभवाम्यात्ममायया ६
यदा यदा हिधर्मस्य ग्लानिर्भवतिभारत॥
अभ्युत्थानमधर्मस्य तदाऽऽत्मानंसृजाम्य-
हम्॥परित्राणाय साधूनां विनाशायचदुष्कृ
ताम् ॥ धर्मसंस्थापनार्थाय संभवा मियुगे
युगे॥ ८ ॥ जन्म कर्म च मे दिव्यमेवं यो
वेत्तितत्त्वतः॥ त्यक्त्वा देहंपुनर्जन्म नैतिमा

मेति सोऽर्जुन ॥ ९ ॥ वीतरागभयक्रोधा मन्मया
मामुपाश्रिताः ॥ बहवो ज्ञानतपसा पूता मद्भा
वमागताः ॥ १० ॥ ये यथा मां प्रपद्यंते तांस्त
थैव भजाम्यहम् ॥ मम वर्त्मानुवर्तंते मनुष्याः
पार्थ सर्वशः ॥ ११ ॥ कांक्षंतः कर्मणां सिद्धिं
यजंत इह देवताः ॥ क्षिप्रं हि मानुषे लोके
सिद्धिर्भवति कर्मजा ॥ १२ ॥ चातुर्वर्ण्यं मया
सृष्टं गुणकर्मविभागशः ॥ तस्य कर्तारमपि

मांविद्धयकर्तारमव्ययम्।१३।नमांकर्माणि
लिंपंति नमेकर्मफले स्पृहा॥इति मांयोऽभि
जानाति कर्मभिर्न सबद्धयते १४एवंज्ञात्वा
कृतंकर्मपूर्वरपिमुमूक्षुभिः॥कुरुकर्मैवतस्मा
त्त्वं पूर्वैःपूर्वतरंकृतम् ॥१५॥किं कर्म किम
कर्मेति कवयोऽप्यत्र मोहिताः ॥तत्ते कर्म
प्रवक्ष्यामियज्ज्ञात्वामोक्ष्यसेऽशुभात् १६
कर्मणोह्यपिबोद्धव्यंबोद्धव्यंचविकर्मणः॥

अकर्मणश्च बोद्धव्यं गहना कर्मणो गतिः १७
कर्मण्यकर्मयः पश्येद् अकर्मणि च कर्मयः॥
सबुद्धिमान्मनुष्येषु सयुक्तः कृत्स्न कर्मकृत् १८
यस्य सर्वे समारंभाः कामसंकल्पवर्जिताः॥
ज्ञानाग्निदग्धकर्माणं तमाहुः पंडितं बुधाः
॥ १६ ॥ त्यक्त्वा कर्मफलासंगं नित्यतृप्तो
निराश्रयः ॥ कर्मण्यभिप्रवृत्तोपि नैव किं
चित्करोति सः ॥ २० ॥ निराशीर्यतचित्ता

त्मा त्यक्तसर्वपरिग्रहः ॥ शारीरं केवलं कर्म
कुर्वन्नाप्नोति किल्बिषम् ॥ २१ ॥ यदृच्छालाभ
भसंतुष्टो द्वंद्वातीतो विमत्सरः ॥ समः सिद्धा
वसिद्धौ च कृत्वापि न निबध्यते २२ गतसंगस्य
मुक्तस्य ज्ञानावस्थितचेतसः ॥ यज्ञायाचरतः
कर्म समग्रं प्रविलीयते ॥ २३ ॥ ब्रह्मार्पणं ब्रह्म
हविर्ब्रह्माग्नौ ब्रह्मणा हुतम् ॥ ब्रह्मैव तेन गंत
व्यं ब्रह्मकर्मसमाधिना ॥ २४ ॥ दैवमेवापरे

यज्ञं योगिनः पर्युपासते ॥ ब्रह्माग्नावपरे यज्ञं
यज्ञेनैवोपजुह्वति ॥ २५ ॥ श्रोत्रादीनींद्रियाण्य
न्ये संयमाग्निषु जुह्वति ॥ शब्दादीन्विषया-
नन्ये इंद्रियाग्निषु जुह्वति ॥ २६ ॥ सर्वाणींद्रिय
कर्माणि प्राणकर्माणि चापरे ॥ आत्म-
संयमयोगाग्नौ जुह्वति ज्ञानदीपिते ॥ २७ ॥
द्रव्ययज्ञास्तपोयज्ञा योगयज्ञास्तथाऽपरे ॥
स्वाध्यायज्ञानयज्ञाश्च यतयः संशितव्रताः २८

अपाने जुह्वति प्राणं प्राणोऽपानं तथाऽपरे ॥
प्राणापानगती रुद्ध्वा प्राणायामपरायणाः २९
अपरे नियताहाराः प्राणान्प्राणेषु जुह्वति ॥
सर्वेऽप्येते यज्ञविदो यज्ञक्षपितकल्मषाः ३०
यज्ञशिष्टामृतभुजो यांति ब्रह्म सनातनम् ॥
नायं लोकोऽस्त्ययज्ञस्य कुतोऽन्यः कुरुसत्त-
म ३१ एवं बहुविधा यज्ञा वितता ब्रह्मणो मुखे ॥
कर्मजान्विद्धि तान्सर्वान् एवं ज्ञात्वा विमो

क्ष्यस॥श्रेयान्द्रव्यमयाद्यज्ञाज्ज्ञानयज्ञःपरं
तप॥सर्वंकर्माखिलंपार्थज्ञानेपरिसमाप्य
ते॥३३॥तद्विद्धिप्रणिपातेनपरिप्रश्नेनसेवया
उपदेक्ष्यंतितेज्ञानंज्ञानिनस्तत्त्वदर्शिनः३४
यज्ज्ञात्वानपुनर्मोहमेवंयास्यसिपांडव॥
येनभूतान्यशेषेणद्रक्ष्यस्यात्मन्यथोमयि
॥३५॥ अपि चेदसि पापेभ्यः सर्वेभ्यःपापकृ
त्तमः॥सर्वं ज्ञानप्लवेनैव वृजिनंसंतरिष्य

सि ॥ ३६ ॥ यथैधांसि समिद्धोऽग्निर्भस्मसा
त्कुरुतेऽर्जुन ॥ ज्ञानाग्निः सर्वकर्माणि भस्म
सात्कुरुते तथा ३७ नहि ज्ञानेन सदृशं पवित्रमि
ह विद्यते ॥ तत्स्वयं योगसंसिद्धः कालेनात्म
नि विंदति ॥ ३८ ॥ श्रद्धावाँल्लभते ज्ञानं तत्परः
संयतेंद्रियः ॥ ज्ञानं लब्ध्वा परां शांतिमचि
रेणाधिगच्छति ॥ ३९ ॥ अज्ञश्चाश्रद्दधानश्च
संशयात्मा विनश्यति ॥ नायं लोकोऽस्ति न

परोनसुखंसंशयात्मनः ४० योगसंन्यस्तक
र्माणंज्ञानसंछिन्नसंशयम्॥ आत्मवंतंनक
र्माणिनिबध्नंतिधनंजय।४१।।तस्मादज्ञान
संभूतं हृत्स्थं ज्ञानासिनात्मनः॥ छित्त्वैनं
संशयं योगम् आतिष्ठोत्तिष्ठ भारत ॥४२॥

हरिः ॐतत्सत् इति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां
योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे कर्मब्रह्मार्पणयोगो नाम
चतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥

अर्जुन उवाच ॥

संन्यासं कर्मणां कृष्णापुनर्योगं च शंसांसि ॥

यच्छ्रेय एतयोरेकं तन्मेब्रूहिसुनिश्चितम् १

श्रीभगवानुवाच ॥

संन्यासः कर्मयोगश्च निःश्रेयसकरावुभौ ॥
तयोस्तु कर्मसंन्यासात्कर्मयोगोविशिष्यते
ज्ञेयः स नित्यसंन्यासी यो न द्वेष्टि नकांक्ष
ति ॥ निर्द्वंद्वो हि महाबाहो सुखं बंधात्प्रमु-
च्यते ॥३॥ सांख्ययोगौ पृथग्बालाः प्रवदंति
न पंडिताः ॥ एकमप्यास्थितः सम्यग् उभ

योविंदते फलम् ४ यत्सांख्यैः प्राप्यतेस्थानं
तद्योगैरपि गम्यते ॥ एकं सांख्यंच योगं च
यः पश्यति स पश्यति ५ संन्यासस्तु महा
बाहोदुःखमाप्तुमयोगतः ॥ योगयुक्तोमुनि
र्ब्रह्म नचिरेणाधिगच्छति ॥६॥ योगयुक्तो
विशुद्धात्मा विजितात्मा जितेंद्रियः ॥ सर्व
भूतात्मभूतात्माकुर्वन्नपिनलिप्यते।७। नैव
किंचित्करोमीति युक्तो मन्येततत्त्ववित् ॥

पश्यन्शृण्वन्स्पृशाञ्जिघ्रन्न श्नन्गच्छन्स्वप-
न्श्वसन् ८ प्रलपन्विसृजन्गृह्णन्उन्मिषन्नि
मिषन्नपि ॥ इंद्रियाणींद्रियार्थेषु वर्तंत इति
धारयन् ॥ ९ ॥ ब्रह्मण्याधाय कर्माणि संगं
त्यक्त्वाकरोति यः ॥ लिप्यते न स पापेन
पद्मपत्रमिवांभसा ॥ १० ॥ कायेन मनसा
बुद्ध्या केवलैरिंद्रियैरपि ॥ योगिनः कर्म
कुर्वंति संगं त्यक्त्वाऽऽत्मशुद्धये ॥ ११ ॥ युक्तः

कर्मफलं त्यक्त्वा शांतिमाप्नोतिनैष्ठिकीम्
अयुक्तः कामकारेण फले सक्तो निबद्ध्यते
॥ १२ ॥ सर्वकर्माणि मनसा संन्यस्यास्ते
सुखं वशी ॥ नवद्वारे पुरे देही नैव कुर्वन्न का
रयन् ॥ १३ ॥ न कर्तृत्वं न कर्माणि लोक-
स्य सृजति प्रभुः ॥ न कर्मफलसंयोगं स्वभा
वस्तु प्रवर्तते ॥ १४ ॥ नादत्ते कस्यचित्पापं
न चैव सुकृतं विभुः ॥ अज्ञानेनावृतं

ज्ञाने तेन मुह्यंति जंतवः ॥ १५ ॥ ज्ञानेन
तु तदज्ञानं येषां नाशितमात्मनः ॥
तेषामादित्यवज्ज्ञानं प्रकाशयतितत्परम् १६
तद्बुद्धयस्तदात्मानस्तन्निष्ठास्तत्परायणाः॥
गच्छंत्यपुनरावृत्तिं ज्ञाननिर्धूतकल्मषाः
॥ १७ ॥ विद्याविनयसंपन्ने ब्राह्मणे गवि
हस्तिनि ॥ शुनिचैव श्वपाकेचपंडिताःसम
दर्शिनः॥ १८ ॥इहैवतैर्जितःसर्गोयेषांसाम्ये

स्थितं मनः ॥ न प्रहृष्येत्प्रियं प्राप्य नोद्विज
त्प्राप्य चाप्रियम् १९ स्थिरबुद्धिरसंमूढो ब्रह्म
विद्ब्रह्मणि स्थितः ॥ २० ॥ बाह्यस्पर्शेष्वसक्ता
त्मा विंदत्यात्मनि यत्सुखम् ॥ स ब्रह्मयोग
युक्तात्मा सुखमक्षयमश्नुते ॥ २१ ॥ ये हि संस्प
र्शजा भोगा दुःखयोनय एव ते ॥ आद्यंतवंतः
कौंतेय न तेषु रमते बुधः ॥ २२ ॥ शक्नोतीहैव
यः सोढुं प्राक्शरीरविमोक्षणात् ॥ कामक्रो

घोद्भवंवेगंसयुक्तः स सुखीनरः ॥२३॥ योंऽ
तःसुखोंऽतरारामस् तथांतज्योंतिरेव यः ॥
सयोगी ब्रह्मनिर्वाणं ब्रह्मभूतोऽधिगच्छति
॥२४॥ लभंते ब्रह्मनिर्वाणम् ऋषयः क्षीण
कल्मषाः ॥ छिन्नद्वैधा यतात्मानः सर्वभूत
हितेरताः॥२५॥कामक्रोधवियुक्तानां यतीनां
यतचेतसाम् ॥ अभितोब्रह्मनिर्वाणंवर्तते
विदितात्मनाम्२६स्पर्शान्कृत्वाबहिर्बाह्यां

शूचक्षुश्चैवांतरे भ्रुवोः॥प्राणापानौ समौ
कृत्वानासाभ्यंतरचारिणौ२७यतेंद्रियमनो
बुद्धिर्मुनिर्मोक्षपरायणः॥विगतेच्छाभय
क्रोधोयःसदा मुक्तएवसः॥ २८ ॥ भोक्तारं
यज्ञतपसां सर्वलोकमहेश्वरम्॥ सुहृदं सर्वं
भूतानां ज्ञात्वा मां शांतिमृच्छति॥

हरिः ॐतत्सत् इति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे कर्मसन्यासयोगो नाम पंचमोऽध्यायः ॥ ५ ॥

श्रीभगवानुवाच

अनाश्रितः कर्मफलं कार्यं कर्म करोति यः॥
स संन्यासी च योगी च न निरग्निर्न चाक्रि
यः॥१। यं संन्यासमिति प्राहुर्योगं तं विद्धि
पांडव॥ नह्यसंन्यस्तसंकल्पो योगी भवति क
श्चन २ आरुरुक्षोर्मुनेर्योगं कर्म कारणमुच्यते
योगारूढस्य तस्यैव शमः कारणमुच्यते।३।
यदा हि नेंद्रियार्थेषु न कर्मस्वनुषज्जते॥

सर्वसंकल्पसंन्यासी योगारूढस्तदोच्यते ।४
उद्धरेदात्मनाऽऽत्मानं नात्मानमवसाद-
येत् ॥ आत्मैव ह्यात्मनो बंधुर् आत्मैव रि
पुरात्मनः ॥५॥ बंधुरात्माऽऽत्मनस्तस्य येना
त्मैवात्मना जितः ॥ अनात्मनस्तु शत्रुत्वे
वर्तेतात्मैव शत्रुवत् ॥६। जितात्मनः प्रशां
तस्य परमात्मा समाहितः ॥ शीतोष्णसु
खदुःखेषु तथा मानापमानयोः ॥ ७ ॥

ज्ञानविज्ञानतृप्तात्मा कूटस्थो विजितें-
द्रियः॥युक्तइत्युच्यते योगी समलोष्टाश्म
कांचनः॥८॥ सुहृन्मित्रार्युदासीनमध्यस्थ
द्वेष्यबंधुषु ॥साधुष्वपि च पापेषु समबुद्धि
र्विशिष्यते ॥९॥ योगी युंजीत सततम् आ-
त्मानं रहसिस्थितः॥ एकाकी यतचित्ता-
त्मा निराशीरपरिग्रहः॥ १०॥शुचौदेशेप्रति
ष्ठाप्य स्थिरमासनमात्मनः॥नात्युच्छ्रितंना

तिनीचं चैलाजिनकुशोत्तरम् ॥ ११ ॥ तत्रै-
काग्रं मनः कृत्वायतचित्तेंद्रियाक्रियः ॥ उप
विश्यासनेयुंज्याद् योगमात्मविशुद्धये १२।
समं कायशिरोग्रीवं धारयन्नचलंस्थिरः ॥
संप्रेक्ष्य नासिकाग्रं स्वं दिशश्चानवलोकय
न् १३ प्रशांतात्मा विगतभीर् ब्रह्मचारिव्रते
स्थितः ॥ मनः संयम्य मच्चित्तो युक्तआसी
तमत्परः ॥ १४ ॥ युंजन्नेवंसदाऽऽत्मानं यो-

गी नियतमानसः ॥ शांतिं निर्वाणपरमांम
त्संस्थामधिगच्छति ॥ १५ ॥ नात्यश्नतस्तु
योगोऽस्ति न चैकांतमनश्नतः ॥ न चाति
स्वप्नशीलस्य जाग्रतो नैव चार्जुन ॥ १६ ॥
युक्ताहारविहारस्य युक्तचेष्टस्य कर्मसु ॥
युक्तस्वप्नावबोधस्य योगो भवति दुःख-
हा ॥ १७ ॥ यदा विनियतं चित्तम् आत्म-
न्येवावतिष्ठते ॥ निःस्पृहः सर्वकामेभ्यो युक्त

इत्युच्यते तदा ॥१८॥ यथा दीपो निवात-
स्थो नेंगते सोपमा स्मृता ॥ योगिनो यत-
चित्तस्य युंजतो योगमात्मनः ॥१९॥ यत्रो
परमते चित्तं निरुद्धं योगसेवया ॥ यत्रचैवा
त्मनाऽऽत्मानंपश्यन्नात्मानितुष्यति ।२०।
सुखमात्यंतिकंयत्तद्बुद्धिग्राह्यमतींद्रियम्।
वेत्ति यत्र नचैवायं स्थितश्चलातितत्त्वतः२१
यंलब्ध्वा चापरं लाभंमन्यतेनाधिकंततः॥

यस्मिन्स्थितो न दुःखेन गुरुणापि विचाल्य
ते॥२२॥तं विद्याद्दुःखसंयोगवियोगं योगसंज्ञि
तम्॥स निश्चयेन योक्तव्यो योगो निर्वि-
ण्णचेतसा॥२३॥संकल्पप्रभवान्कामांस्त्य-
क्त्वासर्वानशेषतः॥मनसैवेंद्रियग्रामं विनि
यम्य समंततः ॥ २४ ॥ शनैः शनै रुपर
मेद्बुद्ध्या धृतिगृहीतया॥आत्मसंस्थंमनः
कृत्वा न किंचिदपि चिंतयेत् ॥ २५ ॥

यतो यतो निश्चरति मनश्चंचलमस्थिरम्।
ततस्ततो नियम्यैतद् आत्मन्येव वशंन-
येत्।२६।प्रशांतमनसं ह्येनंयोगिनंसुखमुत्त
मम् ॥उपैति शांतरजसं ब्रह्मभूतमकल्मष
म् ॥ २७ ॥ युंजन्नेवं सदाऽऽत्मानं योगी
विगतकल्मषः ॥सुखेन ब्रह्मसंस्पर्शम् अत्यं
तंसुखमश्नुते ॥ २८ ॥ सर्वभूतस्थमात्मानं
सर्वभूतानि चात्मनि॥ईक्षते योगयुक्तात्मा

सर्वत्र समदर्शनः ॥ २९ ॥ यो मां पश्यति सर्वत्र
सर्वं च मयि पश्यति ॥ तस्याहं न प्रणश्या
मि स च मे न प्रणश्यति ॥ ३० ॥ सर्वभूत-
स्थितं यो मां भजत्येकत्वमास्थितः ॥ सर्व
था वर्तमानोऽपि स योगी मयि वर्तते ॥ ३१ ॥
आत्मौपम्येन सर्वत्र समं पश्यति योऽर्जुन ॥
सुखं वा यदि वा दुःखं स योगी परमो मतः ३२ ।

अर्जुन उवाच ॥

योऽयं योगस्त्वया प्रोक्तः साम्येन मधुसूद
न ॥ एतस्याहं न पश्यामि चंचलत्वात्स्थि
तिं स्थिराम् ॥३३॥ चंचलं हि मनः कृष्ण
प्रमाथि बलवद्दृढम् ॥ तस्याहं निग्रहं मन्ये
वायोरिव सुदुष्करम् ॥ ३४ ॥

श्रीभगवानुवाच ॥

असंशयं महाबाहो मनो दुर्निग्रहं चलम् ॥
अभ्यासेन तु कौंतेय वैराग्येण च गृह्य-

ते ॥ ३५ ॥ असंयतात्मनायोगो दुष्प्राप
इति मे मतिः ॥ वश्यात्मना तु यतता
शक्योऽवाप्तुमुपायतः ॥ ३६ ॥

अर्जुन उवाच ॥

अयतिः श्रद्धयोपेतो योगाच्चलितमान-
सः ॥ अप्राप्य योगसंसिद्धिं का गतिं कृष्ण
गच्छति।३७।कच्चिन्नोभयविभ्रष्टश् छिन्ना
भ्रमिव नश्यति ॥ अप्रतिष्ठो महाबाहो वि

मूढो ब्रह्मणःपथि ॥ ३८ ॥ एतन्मे संशयं
कृष्ण छेत्तुमर्हस्यशेषतः ॥त्वदन्यः संशय
स्यास्य च्छेत्ता नह्युपपद्यते ॥ ३९ ॥

६

श्रीभगवानुवाच ॥

पार्थ नैवेह नामुत्र विनाशस्तस्य विद्यते ॥
नहि कल्याणकृत्कश्चिद् दुर्गतिं तातगच्छ-
ति।४०।प्राप्यपुण्यकृताँल्लोकान् उषित्वा शा
श्वतीसमाः शुचीनां श्रीमतां गेहे योगभ्रष्टोऽ

भिजायते॥४१॥अथवा योगिनामेव कुले
भवति धीमताम् ॥ एतद्धि दुर्लभतरं लोके
६ जन्म यदीदृशम्॥४२॥तत्र तं बुद्धिसंयोगं
लभते पौर्वदेहिकम् ॥ यतते च ततो भूयः
संसिद्धौ कुरुनंदन॥४३॥पूर्वाभ्यासेन तेनैव
ह्रियतेह्यवशोऽपि सःजिज्ञासुरपि योगस्य
शब्दब्रह्मातिवर्तते॥४४॥प्रयत्नाद्यतमानस्तु
योगी संशुद्धकिल्बिषःअनेकजन्मसंसिद्धस्

ततो याति परां गतिम् ॥४५॥ तपस्विभ्योऽ
धिको योगी ज्ञानिभ्योऽपि मतोऽधिकः ॥
कर्मिभ्यश्चाधिको योगी । तस्माद्योगी भ-
वार्जुन ॥४६॥ योगिनामपि सर्वेषां मद्गते-
नांतरात्मना ॥ श्रद्धावान्भजते यो मां स मे
युक्ततमो मतः ॥४७॥

हरिः ॐ तत्सत् इति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायांयोगशास्त्रे
श्रीकृष्णार्जुनसंवादे अध्यात्मयोगो नाम षष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥
इति प्रथमं कर्मषट्कम् समाप्तम् ॥

अथ द्वितीयमुपासनाषट्कम् ॥

श्रीभगवानुवाच ॥

मय्यासक्तमनाःपार्थ योगं युंजन्मदाश्रयः।
असंशयंसमग्रं मां यथा ज्ञास्यसि तच्छृ-
णु।१।ज्ञानं तेऽहं सविज्ञानम् इदं वक्ष्याम्य
शेषतः॥यज्ज्ञात्वा नेह भूयोऽन्यद्ज्ञातव्य-
मवशिष्यते।२। मनुष्याणां सहस्रेषु कश्चि
द्यतति सिद्धये॥यततामपि सिद्धानां कश्चि-

न्मां वेत्ति तत्त्वतः।३।भूमिरापोऽनलोवायु
खं मनो बुद्धिरेव च ॥ अहंकार इतीयं मे।
भिन्ना प्रकृतिरष्टधा ॥ ४ ॥ अपरेयमित स्त्व
न्यां प्रकृतिं विद्धि मेपराम् ॥ जीवभूतां महा
बाहो ययेदं धार्यते जगत्॥५॥एतद्योनीनि
भूतानि सर्वाणीत्युपधारय॥अहं कृत्स्नस्य
जगतः प्रभवः प्रलयस्तथा॥६॥मत्तःपरतरं
नान्यत् किंचिदस्ति धनंजय॥मयिसर्वमि

दं प्रोतं सूत्रे मणिगणा इव ॥ ७ ॥ रसोऽहमप्सु
कौंतेय प्रभाऽस्मि शशिसूर्ययोः ॥ प्रणवः
सर्ववेदेषु शब्दः खे पौरुषं नृषु ॥ ८ ॥ पुण्यो
गंधः पृथिव्यां च तेजश्चास्मि विभावसौ ॥
जीवनं सर्वभूतेषु तपश्चास्मि तपस्विषु ॥ ९ ॥
बीजं मां सर्वभूतानां विद्धि पार्थ सनातनम् ॥
बुद्धिर्बुद्धिमतामस्मि तेजस्तेजस्विनामहम्
॥ १० ॥ बलं बलवतामस्मि कामरागविवर्जि

तम् ॥ धर्माविरुद्धो भूतेषु कामोऽस्मि भर
तर्षभ ॥११॥ ये चैवसात्विका भावा राज-
सास्तामसाश्च ये ॥ मत्त एवेति तान्विद्धि
न त्वहं तेषुतेमयि ॥१२॥ त्रिभिर्गुणमयैर्भा
वैर् एभिः सर्वमिदं जगत् ॥ मोहितं नाभि
जानातिमामेभ्यः परमव्ययम् १३ दैवीह्येषा
गुणमयी मम माया दुरत्यया ॥ मामेव ये
प्रपद्यंतेमायामेतां तरंतिते॥१४॥ न मांदु-

ष्कृतिनो मूढाः प्रपद्यंते नराधमाः ॥ माय
यापहृतज्ञाना आसुरं भावमाश्रिताः ।१५।
चतुर्विधा भजंते मां जनाः सुकृतिनोऽर्जुन॥
आर्तो जिज्ञासुरर्थार्थी ज्ञानी च भरतर्षभ
॥१६॥ तेषां ज्ञानी नित्ययुक्त एकभक्तिर्वि
शिष्यते। प्रियो हि ज्ञानिनोऽत्यर्थमहं स च
मम प्रियः १७ उदाराः सर्व एवैते ज्ञानी त्वात्मै
व मे मतम्॥ आस्थितः स हि युक्तात्मा मामे

वानुत्तमांगतिम् १८ बहूनांजन्मनामंतेज्ञान
वान्मांप्रपद्यते ॥ वासुदेवःसर्वमिति स महा
त्मासुदुर्लभः॥१९॥ कामैस्तैस्तैर्हृतज्ञानाः
प्रपद्यंतेऽन्यदेवताः॥तं तं नियममास्थाय
प्रकृत्या नियताः स्वया ॥२०॥ योयो यां यां
तनुं भक्तः श्रद्धयार्चितुमिच्छति ॥ तस्य
तस्याचलाश्रद्धां तामेव विदधाम्यहम् २१
स तया श्रद्धया युक्तस् तस्याराधनमीहते ॥

लभते च ततः कामान् मयैव विहितान्हिता
न् ॥२२॥ अंतवत्तु फलं तेषां तद्भवत्यल्पमेध
साम् ॥ देवान्देवयजो यांति मद्भक्ता यांति
मामपि ॥२३॥ अव्यक्तं व्यक्तिमापन्नं मन्यं
ते मामबुद्धयः ॥ परं भावमजानंतो ममाव्य
यमनुत्तमम् ॥ २४ ॥ नाहं प्रकाशः सर्वस्य
योगमायासमावृतः ॥ मूढोऽयं नाभिजानाति
लोको मामजमव्ययम् ॥२५॥ वेदाहं समती

तानि वर्तमानानि चार्जुन॥ भविष्याणि च
भूतानि मां तु वेद न कश्चन॥२६॥ इच्छाद्वे
षसमुत्थेन द्वन्द्वमोहेन भारत॥ सर्वभूतानि
संमोहं सर्गे यांति परंतप॥ २७॥ येषां त्वंत
गतं पापं जनानां पुण्यकर्मणाम्॥ ते द्वंद्वमोह
निर्मुक्ता भजंते मां दृढव्रता।२८।जरामरण
मोक्षाय मामाश्रित्य यतंति ये॥ ते ब्रह्म तद्वि
दुः कृत्स्नम् अध्यात्मं कर्म चाखिलम्॥२९॥

साधिभुताधिदैवं मां साधियज्ञं च ये विदुः॥
प्रयाणकालेऽपि च मां ते विदुर्युक्तचेतसः ३०

हरिः ॐ तत्सत् इति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे
श्रीकृष्णार्जुनसम्वादे ज्ञानयोगो नाम सप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥

अर्जुन उवाच ॥

किं तद्ब्रह्म किमध्यात्मं किं कर्म पुरुषोत्तम॥
अधिभूतं च किं प्रोक्तम् अधिदैवं किमुच्यते १
अधियज्ञः कथं कोऽत्र देहेऽस्मिन्मधुसूदन॥
प्रयाणकाले च कथं ज्ञेयोऽसि नियतात्मभि २

श्रीभगवानुवाच ॥

अक्षरं ब्रह्म परमं स्वभावोऽध्यात्ममुच्यते ॥
भूतभावोद्भवकरो विसर्गः कर्मसंज्ञितः ॥३॥
अधिभूतं क्षरो भावः पुरुषश्चाधिदैवतम् ॥
अधियज्ञोऽहमेवात्र देहे देहभृतां वर ॥४॥
अंतकाले च मामेव स्मरन्मुक्त्वा कलेवरम् ॥
यः प्रयाति स मद्भावं याति नास्त्यत्र संशयः
॥५॥ यं यं वापि स्मरन्भावं त्यजत्यंते कले

वरम् ॥ तं तमेवैति कौंतेय सदा तद्भावभा
वितः ॥ ६ ॥ तस्मात्सर्वेषु कालेषु मामनु
स्मरयुद्ध्य च । मय्यर्पितमनोबुद्धिर् मामे
वैष्यस्यसंशयम् ॥ ७ ॥ अभ्यासयोगयु
क्तेन चेतसा नान्यगामिना ॥ परमं पुरुषं
दिव्यं याति पार्थानुचिंतयन् ॥ ८ ॥ कविं
पुराणमनुशासितारम् । अणोरणीयां
समनुस्मरेद्यः ॥ सर्वस्य धातारमचिंत्यरू

पम् । आदित्यवर्णं तमसः परस्तात् ॥ ६ ॥
प्रयाणकाले मनसाऽचलेन । भक्त्यायुक्तो
योगबलेन चैव ॥ भ्रुवोर्मध्ये प्राणमावेश्य
सम्यक् । स तं परं पुरुषमुपैति दिव्यम् ॥ १० ॥
यदक्षरं वेदविदो वदंति । विशंति यद्यतयो
वीतरागाः ॥ यदिच्छंतो ब्रह्मचर्यं चरंति ।
तत्ते पदं संग्रहेण प्रवक्ष्ये ॥ ११ ॥ सर्वद्वाराणि
संयम्य मनो हृदि निरुद्ध्य च । मूर्ध्न्याधा

यात्मनः प्राणम् आस्थितो योगधारणाम्
॥१२॥ ॐमित्येकाक्षरं ब्रह्म व्याहरन्माम
नुस्मरन् ॥ यः प्रयाति त्यजन्देहं स याति
परमां गतिम् ॥१३॥ अनन्यचेताः सततं
यो मां स्मरति नित्यशः ॥ तस्याहं सुलभः
पार्थ नित्ययुक्तस्य योगिनः ॥१४॥ मामुपे
त्य पुनर्जन्म दुःखालयमशाश्वतम् ॥ नाप्नु
वंति महात्मानः संसिद्धिं परमां गताः॥१५॥

आब्रह्मभुवनाल्लोकाः पुनरावर्तिनोऽर्जुन ॥
मामुपेत्य तु कौंतेय पुनर्जन्म न विद्य
ते ॥ १६ ॥ सहस्रयुगपर्यंतम् अहर्यद्ब्रह्मणो
विदुः ॥ रात्रिं युगसहस्रांतां तेऽहोरात्रविदो
जनाः ॥ १७॥ अव्यक्ताद्व्यक्तयः सर्वाः प्रभ
वंत्यहरागमे ॥ रात्र्यागमे प्रलीयंते तत्रैवा
व्यक्तसंज्ञके ॥ १८ ॥ भूतग्रामः स एवायं
भूत्वा भूत्वा प्रलीयते ॥ रात्र्यागमेऽवशः

पार्थ प्रभवत्यहरागमे ॥ १९ ॥ परस्तस्मात्तु
भावोऽन्योऽव्यक्तोऽव्यक्तात्सनातनः॥ यः स
सर्वेषु भूतेषु नश्यत्सु न विनश्यति ॥ २० ॥
अव्यक्तोऽक्षर इत्युक्तस् तमाहुः परमांगति
म्॥ यं प्राप्य न निवर्तंते तद्धाम परमं मम २१
पुरुषः स परः पार्थ भक्त्या लभ्यस्त्वनन्य
या । यस्यांतः स्थानि भूतानि येन सर्वमिदं
ततम् ।२२। यत्र काले त्वनावृत्तिं आवृत्तिं

चैव योगिनः प्रयाता यांति तं कालं वक्ष्या
मि भरतर्षभ ।२३। अग्निर्ज्योतिरहः शुक्लः
षण्मासा उत्तरायणम् ॥ तत्र प्रयाता गच्छंति
ब्रह्म ब्रह्मविदो जनाः २४ धूमो रात्रिस्तथा
कृष्णः षण्मासा दक्षिणायनम् तत्र चांद्र
मसं ज्योतिर्योगी प्राप्य निवर्तते २५ शुक्ल
कृष्णे गती ह्येते जगतः शाश्वते मते ॥ एक
यायात्यनावृत्तिम अन्ययाऽऽवर्तते पुनः २६

नैते सृती पार्थ जानन् योगी मुह्यति कश्चन ।।
तस्मात्सर्वेषु कालेषुयोगयुक्तोभवार्जुन २७
वेदेषु यज्ञेषु तपः सु चैव । दानेषु यत्पुण्य
फलं प्रदिष्टम् ।। अत्येति तत्सर्वमिदं विदि
त्वा । योगी परं स्थानमुपैति चाद्यम् ।। २८ ।।

हरिः ॐतत्सत् इति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां
योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे अक्षरब्रह्मयोगो नाम
अष्टमोऽध्यायः ।। ८ ।।

श्रीभगवानुवाच ।।

इदं तु ते गुह्यतमं प्रवक्ष्याम्यनसूयवे ।। ज्ञानं

विज्ञानसहितं यज्ज्ञात्वा मोक्ष्यसेऽशुभात्
॥ १ ॥ राजविद्या राजगुह्यं पवित्रमिदमुत्त
मम् ॥ प्रत्यक्षावगमं धर्म्यं सुसुखं कर्तुमव्य
यम् ॥ २ ॥ अश्रद्दधानाः पुरुषा धर्मस्यास्य
परंतप ॥ अप्राप्य मां निवर्तन्ते मृत्युसंसारव
र्त्मनि ३ मया ततमिदं सर्वं जगदव्यक्तमूर्तिना।
मत्स्थानि सर्वभूतानि न चाहं तेष्ववस्थितः ४
न च मत्स्थानि भूतानि पश्य मे योगमैश्व

रम् ॥ भूतभृन्नचभूतस्थो ममात्माभूतभा
वनः॥५॥यथाऽऽकाशस्थितो नित्यं वायुः
सर्वत्रगोमहान्।तथासर्वाणिभूतानिमत्स्था
नीत्युपधारय ॥६॥ सर्वभूतानि कौंतेय प्रकृ
तिं यांति मामिकाम्॥कल्पक्षये पुनस्तानि
कल्पादौ विसृजाम्यहम् ॥७॥ प्रकृतिं स्वाम
वष्टभ्य विसृजामि पुनः पुनः ॥ भूतग्राममि
मं कृत्स्नमवशं प्रकृतेर्वशात् ॥८॥ न च मां

तानि कर्माणि निबध्नंति धनंजय ॥ उदासी
नवदासीनमसक्तं तेषु कर्मसु ॥ ९ ॥ मयाऽध्य
क्षेण प्रकृतिः सूयते सचराचरम् ॥ हेतुनाऽने
न कौंतेय जगद्विपरिवर्तते ॥ १० ॥ अवजा
नंति मां मूढा मानूषीं तनुमाश्रितम् ॥ परं
भावमजानंतो मम भूतमहेश्वरम् ॥ ११ ॥
मोघाशा मोघकर्माणो मोघज्ञाना विचेत
सः ॥ राक्षसीमासुरीं चैव प्रकृतिं मोहिनीं

श्रिताः ॥१२॥ महात्मानस्तु मां पार्थ दैवीं
प्रकृतिमाश्रिताः ॥ भजंत्यनन्यमनसो ज्ञा
त्वाभूतादिमव्ययम् ॥१३॥ सततंकीर्तयंतो
मां यतंतश्च दृढव्रताः ॥ नमस्यंतश्च मां
भक्त्या नित्ययुक्ता उपासते ॥१४॥ ज्ञानय
ज्ञेनचाप्यन्ये यजंतो मामुपासते॥एकत्वेन
पृथक्त्वेन बहुधाविश्वतोमुखम् ॥१५॥ अहं
क्रतुरहं यज्ञः स्वधाहमहमौषधम् ॥ मंत्रोऽ

हमहमेवाज्यम हमग्निरहंहुतम् ॥ १६ ॥
पिताहमस्यजगतो माता धाता पितामहः॥
वेद्यं पवित्रमोंकार ऋक् साम यजुरेव च १७
गतिर्भर्ता प्रभुः साक्षी निवासः शरणंसुहृत॥
प्रभवः प्रलयः स्थानं निधानं बीजमव्ययम्
।१८।तपाम्यमहं वर्षं निह्लाम्युत्सृजामि च॥
अमृतं चैव मृत्युश्च सदसच्चाहमर्जुन ॥१९॥
त्रैविद्या मां सोमपाः पूतपापाः यज्ञैरिष्ट्वा

स्वर्गतिं पार्थयंते ॥ ते पुण्यमासाद्य सुरेंद्रलो
कमश्नंति दिव्यान्दिवि देवभोगान् ॥२०॥
ते तं भुक्त्वा स्वर्गलोकं विशालं क्षीणे पुण्ये
मर्त्यलोकं विशंति ॥ एवं त्रयीधर्ममनुप्र
पन्ना गतागतं कामकामा लभंते ॥ २१ ॥
अनन्याश्चिंतयंतो मां ये जनाः पर्युपासते ॥
तेषां नित्याभियुक्तानां योगक्षेमं वहाम्यह
म् ॥ २२ ॥ येऽप्यन्यदेवताभक्ता यजंते

श्रद्धयान्विताः॥ तेऽपि मामेव कौंतेय यजं
त्यविधिपूर्वकम्॥२३॥ अहं हि सर्वयज्ञानां
भोक्ता च प्रभुरेव च ॥ न तु मामभिजानंति
तत्त्वेनातश्च्यवंति ते ॥२४॥ यांति देवव्रता
देवान् पितॄन्यांति पितृव्रताः॥भूतानि यां-
ति भूतेज्या यांति मद्याजिनोऽपिमाम् २५
पत्रं पुष्पं फलं तोयं यो मे भक्त्या प्रय
च्छति ॥ तदहं भक्त्युपहृतम श्नामि

प्रयता त्मनः ॥ २६ ॥ यत्करोषि यद
श्नासि यज्जुहोषि ददासि यत् ॥ यत्तपस्य
सि कौंतेय तत्कुरुष्वमदर्पणम् ॥ २७ ॥
शुभाशुभफलैरेवं मोक्ष्यसे कर्मबंधनैः ॥
संन्यासयोगयुक्तात्माविमुक्तोमामुपैष्यसि
॥२८॥समोऽहं सर्वभूतेषु न मे द्वेष्योऽस्तिन
प्रियः॥ये भजंति तु मां भक्त्या मयि ते तेषु
चाप्यहम॥२९॥अपि चेत्सुदुराचारो भजते

मामनन्यभाक् ॥ साधुरेव स मंतव्यः सम्य
ग्व्यवसितो हि सः ३० क्षिप्रं भवति धर्मात्मा
शश्वच्छांतिं निगच्छति। कौंतेय प्रतिजानी
हि न मे भक्तः प्रणश्यति ॥ ३१ ॥ मां हि पार्थ
व्यपाश्रित्य येऽपि स्युः पापयोनयः ॥ स्त्रि
योवैश्यास्तथा शूद्रास्तेऽपि यांति परां गति
म् ॥ ३२ ॥ किं पुनर्ब्राह्मणाः पुण्या भक्ता राज
र्षयस्तथा ॥ अनित्यमसुखं लोकमिमं प्रा-

ष्य भजस्व माम् ॥ ३३ ॥ मन्मना भव मद्भ
क्तो मद्याजी मां नमस्कुरु ॥ मामेवैष्यसि
युक्त्वैवम् आत्मानं मत्परायणः ॥ ३४ ॥

हरिः ॐ तत्सत् इति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे
श्रीकृष्णार्जुनसंवादे अध्यात्मयोगो नाम नवमोऽध्यायः ॥ ९ ॥

श्रीभगवानुवाच ॥

भूय एव महाबाहो शृणु मे परमं वचः ॥
यत्तेऽहं प्रीयमाणाय वक्ष्यामि हितकाम्य
या ॥ १ ॥ न मे विदुः सुरगणाः प्रभवं न मह-

र्षयः ॥ अहमादिर्हि देवानां महर्षीणां च स
र्वशः ॥२॥ यो मामजमनादिं च वेत्तिलोक
महेश्वरम् ॥ असंमूढः स मर्त्येषु सर्वपापैः
प्रमुच्यते॥ ३ ॥बुद्धिर्ज्ञानमसंमोहः क्षमा स
त्यं दमः शमः॥सुखंदुःखंभवोभावोभयंचा
भ यमेव च॥४॥अहिंसा समतातुष्टिस्तःतपो
दानं यशोऽयशः॥भवंति भावाभूतानांमत्त
एव पृथग्विधाः ॥५॥ महर्षयः सप्तपूर्वेचत्वा

रो मनवस्तथा ॥ मद्भावा मानसा जाता
येषां लोक इमाः प्रजाः ॥ ६ ॥ एतां विभूतिं
योगं च मम यो वेत्ति तत्त्वतः ॥ सोऽविकं
पेन योगेन युज्यते नात्र संशयः ॥ ७ ॥ अहं
सर्वस्य प्रभवो मत्तः सर्वं प्रर्वतते ॥ इतिमत्वा
भजंते मां बुधा भावसमन्विताः ॥ ८ ॥ म-
च्चित्तामद्गतप्राणाबोधयंतः परस्परम् ॥ कथ
यंतश्च मां नित्यं तुष्यंति च रमन्तिच ॥ ९ ॥

तेषां सततयुक्तानां भजतां प्रीतिपूर्वकम् ॥
ददामि बुद्धियोगं तं येन मामुपयांति ते १०
तेषामेवानुकंपार्थम् अहमज्ञानजंतमः ॥
नाशयाम्यात्मभावस्थो ज्ञानदीपेन भा-
स्वता ॥ ११ ॥

अर्जुन उवाच ॥

परं ब्रह्म परं धाम पवित्रं परमं भवान् ॥ पुरुषं
शाश्वतं दिव्यम् आदिदेवमजं विभुम् ।१२।

आहुस्त्वामृषयः सर्वे देवर्षिर्नारदस्तथा ॥
असितो देवलो व्यासः स्वयं चैव ब्रवीषि मे
॥१३॥सर्वमेतदृतं मन्ये यन्मां वदसि केशव॥
नहि ते भगवन्व्यक्तिं विदुर्देवा न दानवाः १४
स्वयमेवात्मनाऽऽत्मानं वेत्थ त्वं पुरुषो
त्तम ॥ भूतभावन भूतेश देवदेव जगत्पते
॥१५॥ वक्तुमर्हस्यशेषेण दिव्या ह्यात्मवि
भूतयः॥याभिर्विभूतिभिर्लोकान् इमांस्त्वं

व्याप्य तिष्ठसि ॥ १६ ॥ कथं विद्यामहं योगि
स्त्वां सदा परिचिंतयन् ॥ केषु केषु च भावेषु
चिंत्योऽसि भगवन्मया ॥ १७ ॥ विस्तरे
णात्मनो योगं विभूतिं च जनार्दन ॥ भूयः
कथय तृप्तिर्हि शृण्वतो नास्ति मेऽमृतम् १८

श्रीभगवानुवाच ॥

हंत ते कथयिष्यामि दिव्या ह्यात्मविभूत
यः ॥ प्राधान्यतः कुरुश्रेष्ठ नास्त्यंतो विस्त

रस्य मे॥१९॥ अहमात्मा गुडाकेश सर्वभू
ताशयस्थितः॥ अहमादिश्च मध्यं च भूता
नामंत एव च २० आदित्यानामहं विष्णुर्
ज्योतिषां रविरंशुमान्‌ मरीचिर्मरुताम
स्मि नक्षत्राणामहं शशी ॥२१॥ वेदानां
सामवेदोऽस्मि देवानामस्मि वासवः॥इंद्रि
याणांमनश्चास्मिभूतानामस्मिचेतना२२
रुद्राणां शंकरश्चास्मि वित्तेशो यक्षरक्षसा

म्॥ वसूनां पावकश्चास्मि मेरुः शिखरिणा
महम्॥२३॥ पुरोधसां च मुख्यं मां विद्धि
पार्थ बृहस्पतिम्॥सेनानीनामहं स्कंदः सर
सामस्मि सागरः॥२४॥ महर्षीणां भृगुरहं
गिरामस्म्येकमक्षरम् ॥ यज्ञानां जपय
ज्ञोऽस्मि स्थावराणां हिमालयः ॥ २५ ॥
अश्वत्थः सर्ववृक्षाणां देवर्षीणां च नारदः॥
गंधर्वाणां चित्ररथः सिद्धानां कपिलो मु-

निः ॥२६॥ उच्चैःश्रवसमश्वानां विद्धि माम
मृतोद्भवम् ॥ ऐरावतं गजेंद्राणां नराणां च
नराधिपम् ॥२७॥ आयुधानामहं वज्रं धेनू
नामस्मि कामधुक् ॥ प्रजनश्चास्मि कंदर्पः
सर्पाणामस्मि वासुकिः ॥२८॥ अनंतश्चा
स्मि नागानां वरुणो यादसामहम् ॥ पितृ
णामर्यमा चास्मि यमः संयमतामहम् २९
प्रह्लादश्चास्मि दैत्यानां कालः कलयतामह

म् ॥ मृगाणां च मृगेंद्रोऽहं वैनतेयश्च पक्षि
णाम् ॥३०॥ पवनः पवतामस्मि रामः श-
स्त्रभृतामहम् ॥ झषाणां मकरश्चास्मि स्रो-
तसामस्मि जाह्नवी ॥३१॥ सर्गाणामादि-
रंतश्च मध्यं चैवाहमर्जुन ॥ अध्यात्मविद्या
विद्यानां वादः प्रवदतामहम् ॥ ३२ ॥ अक्ष
राणामकारोऽस्मि द्वंद्वः सामासिकस्य च ॥
अहमेवाक्षयः कालो धाताऽहं विश्वतोमु

खः ॥ ३३ ॥ मृत्युः सर्वहरश्चाहम् उद्भवश्च
भविष्यताम् ।कीर्तिः श्रीर्वाक्च नारीणां स्मृ
तिर्मेधा धृतिः क्षमा॥३४॥बृहत्साम तथा
साम्ना गायत्री छंदसामहम् मासानां मार्ग
शीर्षोऽहं ऋतूनां कुसुमाकरः ॥३५॥ द्यूतं
छलय तामस्मि तेजस्तेजस्विनामहम् ज-
योऽस्मि व्यवसायोऽस्मि सत्त्वं सत्त्ववताम
हम् ॥ ३६॥ वृष्णीनां वासुदेवोऽस्मि पांड

वानां धनंजयः मुनीनामप्यहं व्यासः क-
वीनामुशना कविः ॥३७॥ दंडो दमयता
मस्मि नीतिरस्मि जिगीषताम् मौनं चैवा
स्मि गुह्यानां ज्ञानं ज्ञानवतामहम् ॥ ३८॥
यच्चापि सर्वभूतानां बीजं तदहमर्जुन न
तदस्ति विना यत्स्यान् मया भूतं चराचरम्॥
॥३९॥नान्तोऽस्ति मम दिव्यानां विभूतीनां
परंतप॥ एष तूद्देशतःप्रोक्तो विभूतेर्विस्तरो

मया ॥ ४० ॥ यद्यद्विभूतिमत्सत्त्वं श्रीमदू
र्जितमेव वा ॥ तत्तदेवावगच्छ त्वं मम तेजों
ऽशसंभवम् ॥ ४१ ॥ अथवा बहुनैतेन किं ज्ञा
तेन तवार्जुन ॥ विष्टभ्याहमिदं कृत्स्नम् ए-
कांशेन स्थितो जगत् ॥ ४२ ॥

हरिः ॐतत्सत् इति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां
योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे अक्षरब्रह्मयोगो नाम
दशमोऽध्यायः ॥ १० ॥

अर्जुन उवाच ॥ मदनुग्रहाय परमं गुह्यम

ध्या त्मसंज्ञितम् ॥ यत्त्वयोक्तं वचस्तेन
मोहोऽयं विगतो मम ॥१॥ भवाप्ययौ हि
भूतानां श्रुतौ विस्तरशो मया ॥ त्वत्तः कम
लपत्राक्ष माहात्म्यमपि चाव्ययम् ॥२॥
एवमेतद्यथात्थ त्व मात्मानं परमेश्वर ॥
द्रष्टुमिच्छामि ते रूपमैश्वरं पुरुषोत्तम ॥३॥
मन्यसे यदि तच्छक्यं मया द्रष्टुमिति
प्रभो ॥ योगेश्वर ततो मे त्वं दर्श यात्मान

मव्ययम् ॥४॥ श्रीभगवानुवाच ॥ पश्य मे
पार्थ रूपाणि शतशोऽथ सहस्रशः ॥ नाना
विधानि दिव्यानि नानावर्णाकृतीनि च
॥ ५ ॥ पश्यादित्यान्वसून्रुद्रानाश्विनौ मरुत
स्तथा ॥ बहून्यदृष्टपूर्वाणि पश्याश्चर्याणि
भारत॥ ६ ॥ इहैकस्थं जगत्कृत्स्नं पश्याद्य
सचराचरम् ॥ मम देहे गुडाकेश यच्चान्य
द्रष्टुमिच्छसि॥७॥ नतु मां शक्यसे द्रष्टुमने

नैव स्वचक्षुषा ॥ दिव्यं ददामि ते चक्षुः पश्य
मे योगमैश्वरम् ॥८॥ संजय उवाच ॥ एवमु
क्त्वा ततो राजन् महायोगेश्वरो हरिः ॥
दर्शयामास पार्थाय परमं रूपमैश्वरम् ॥९॥
अनेकवक्त्रनयन मनेकाद्भुतदर्शनम् ॥ अने
कदिव्याभरणं दिव्यानेकोद्यतायुधम् १०
दिव्यमाल्यांबरधरं दिव्यगंधानुलेपनम् ॥
सर्वाश्चर्यमयं देवमनंतं विश्वतोमुखम् ॥११॥

दिवि सूर्यसहस्रस्य भवेद्युगपदुत्थिता ॥
यदि भाः सदृशी सा स्याद्भासस्तस्य महा
त्मनः ॥ १२ ॥ तत्रैकस्थं जगत्कृत्स्नं प्रविभ
क्तमनेकधा ॥ अपश्यद्देवदेवस्य शरीरे पांड
वस्तदा ॥ १३ ॥ ततः स विस्मयाविष्टो हृष्ट
रोमा धनंजयः ॥ प्रणम्य शिरसा देवं कृतां
जलिरभाषत ॥ १४ ॥ अर्जुन उवाच ॥ पश्या
मि देवांस्तव देव देहे सर्वांस्तथा भूत विशेष

संघान् ॥ ब्रह्माणमीशं कमलासनस्थमृ
षींश्च सर्वानुरगांश्च दिव्यान् ॥ १५ ॥ अनेक
बाहूदरवक्त्रनेत्रं पश्यामित्वांसर्वतोऽनंतरू
पम् ॥ नांतं न मध्यं न पुनस्तवादिं पश्यामि
विश्वेश्वरविश्वरूपम ॥ १६ ॥ किरीटिनंगदिनं
चक्रिणं च तेजोराशिं सर्वतो दीप्तिमन्तम् ॥
पश्यामि त्वां दुर्निरीक्ष्यं समंताद् दीप्तान
लार्कद्युतिमप्रमेयम ॥ १७ ॥ त्वमक्षरं परमं

वेदितव्यं त्वमस्य विश्वस्य परं निधानम् ॥
त्वमव्ययः शाश्वतधर्मगोप्ता सनातनस्त्वं
पुरुषो मतो मे ॥१८॥ अनादिमध्यांतमनं
तवीर्यमनंतबाहुं शशिसूर्यनेत्रम् ॥ पश्यामि
त्वां दीप्तहुताशवक्त्रं स्वतेजसा विश्वमिदं
तपंतम ॥१९॥ द्यावापृथिव्योरिदमंतरं हि
व्याप्तं त्वयैकेन दिशश्च सर्वाः ॥ दृष्ट्वाऽद्भुतं
रूपमुग्रं तवेदं लोकत्रयं प्रव्यथितं महात्मन

न् ॥ २० ॥ अमी हि त्वां सुरसंघा विशंति
केचिद्भीताः प्रांजलयो गृणांति ॥ स्वस्ती
त्युक्त्वा महर्षिसिद्धसंघाः स्तुवंति त्वां स्तु
तिभिः पुष्कलाभिः ॥ २१ ॥ रुद्रादित्यावं
सवो ये च साध्या विश्वेऽश्विनौ मरुतश्चो
ष्मपाश्च ॥ गंधर्वयक्षासुरसिद्धसंघा वीक्षंते
त्वां विस्मिताश्चैव सर्वे ॥२२॥ रूपं महत्ते
बहुवक्त्र नेत्रं महाबाहो बहुबाहूरुपादम् ॥

बहूदरं बहुदंष्ट्राकरालं दृष्ट्वा लोकाः प्रव्य
थितास्तथाऽहं॥२३॥नभःस्पृशं दीप्तमने
कवर्णं व्यात्ताननं दीप्तविशालनेत्रम् ॥
दृष्ट्वा हि त्वां प्रव्यथितान्त रात्मा धृतिं न
विन्दामि शमं च विष्णो॥२४॥ दंष्ट्राकराला
नि च ते मुखानि दृष्ट्वैव कालानलसंनिभा
नि॥ दिशो न जाने न लभे च शर्म प्रसीद
देवेश जगन्निवास॥२५॥ अमी च त्वां धृत

राष्ट्रस्य पुत्राः सर्वे सहैवावनिपालसंघैः ।
भीष्मो द्रोणः सूतपुत्रस्तथासौ सहास्म
दीयैरपि योधमुख्यैः ॥ २६ ॥ वक्त्राणि ते
त्वरमाणा विशंति दंष्ट्राकरालानि भयान
कानि॥ केचिद्विलग्ना दशनांतरेषु संदृश्यते
चूर्णितैरुत्तमांगैः॥२७॥ यथा नदीनां बह
वोंऽबुवेगाःसमुद्रमेवाभिमुखा द्रवंति ॥ त-
था तवामीनरलोकवीरा विशंतिवक्त्राण्य।

भिविज्वलंति ॥२८॥ यथा प्रदीप्तं ज्वलनं
पतंगा विशंति नाशाय समृद्धवेगाः ॥ तथैव
नाशाय विशंति लोकास्तवापि वक्त्राणि
समृद्धवेगाः ॥ २९ ॥ लेलिह्यसे ग्रसमानः
समंताल्लोकान्समग्रान्वदनैर्ज्वलद्भिः ॥
तेजोभिरापूर्य जगत्समग्रं भासस्तवोग्राः
प्रतपंति विष्णो ॥ ३० ॥ आख्याहि मे को
भवानुग्ररूपो नमोस्तु ते देववर प्रसीद ॥

विज्ञातुमिच्छामि भवंतमाद्यं नहिप्रजाना
मि तव प्रवृत्तिम् ॥३१॥ श्रीभगवानुवाच ॥
कालोऽस्मि लोकक्षयकृत्प्रवृद्धो लोकान्स
माहर्तुमिह प्रवृत्तः ॥ ऋतेऽपि त्वां नभावि
ष्यंतिसर्वे येऽवस्थिताः प्रत्यनीकेषु योधाः
॥३२॥ तस्मात्त्वमुत्तिष्ठयशोलभस्वजित्वा
शत्रून्भुंक्ष्व राज्यं समृद्धम् ॥ मयैवैते निह
ताः पूर्वमेव निमित्तमात्रं भवसव्यसाचिन्

॥३३॥ द्रोणं च भीष्मं च जयद्रथं च कर्णं
तथान्यानपि योधवीरान् ॥ मया हतांस्त्वं
जहि मा व्यथिष्ठा युध्यस्व जेताऽसि रणे
सपत्नान्॥३४॥संजय उवाच॥ एतच्छ्रुत्वा
वचनं केशवस्य कृताञ्जलिर्वेपमानः किरी
टी ॥ नमस्कृत्वा भूय एवाह कृष्णं सगद्गदं
भीतभीतः प्रणम्य ॥३५॥ अर्जुन उवाच ॥
स्थाने हृषीकेश तव प्रकीर्त्या जगत्प्रहृष्य

त्यनुरज्यते च ॥ रक्षांसि भीतानि दिशो
द्रवंति सर्वे नमस्यंति च सिद्धसंघाः ॥३६॥
कस्माच्च ते न नमेरन्महात्मन् गरीयसे ब्रह्म
णोऽप्यादिकर्त्रे ॥ अनंत देवेश जगन्निवास
त्वमक्षरंसदसत्तत्परंयत ॥३७॥ त्वमादिदेवः
पुरुषः पुराणस्त्वमस्य विश्वस्य परं निधान
म ॥ वेत्ताऽसि वेद्यं च परं च धाम त्वया ततं
विश्वमनंतरूप ॥३८॥ वायुर्यमोऽग्निर्वरुणः

शशांकः प्रजापतिस्त्वं प्रपितामहश्च ॥
नमो नमस्तेऽस्तु सहस्रकृत्वः पुनश्च भूयोऽ
पि नमो नमस्ते ॥ ३९ ॥ नमः पुरस्तादथ
पृष्ठतस्ते नमोऽस्तु ते सर्वत एव सर्व ॥ अनं
तवीर्यामितविक्रमस्त्वं सर्वं समाप्नोषि त-
तोऽसि सर्वः ॥४० ॥ सखेति मत्वा प्रसभं
यदुक्तं हे कृष्ण हे यादव हे सखेति ॥ अजा
नता महिमानं तवेदं मया प्रमादात्प्रणयेन

वापि ॥४१॥ यच्चावहासार्थमसत्कृतोऽसि
विहारशय्यासनभोजनेषु ॥ एकोऽथवाप्य
च्युत तत्समक्षं तत्क्षामये त्वामहमप्रमेय
म् ॥४२॥ पितासि लोकस्य चराचरस्य त्व
मस्य पूज्यश्च गुरुर्गरीयान् ॥ न त्वत्समोऽ
स्त्यभ्यधिकः कुतोऽन्यो लोकत्रयेऽप्यप्र
तिमप्रभाव ॥४३॥ तस्मात्प्रणम्य प्रणि
धाय कायं प्रसादये त्वामहमीशमीड्यम् ॥

पितेव पुत्रस्य सखेव सख्युः प्रियः प्रियाया
र्हसि देव सोढुम् ॥४४॥ अदृष्टपूर्वं हृषितोऽ
स्मि दृष्ट्वा भयेन च प्रव्यथित मनो मे ॥ तदे
व मे दर्शय देव रूपं प्रसीद देवेश जगन्निवा
स ॥४५॥ किरीटिनं गदिनं चक्रहस्तमिच्छा
मि त्वां द्रष्टुमहं तथैव ॥ तेनैव रूपेण चतुर्भु
जेन सहस्रबाहो भव विश्व मूर्ते ॥ ४६ ॥
श्रीभगवानुवाच ॥ मया प्रसन्नेन तवार्जुनेदं

रूपं परं दर्शितमात्मयोगात् ॥ तेजोमयं
विश्वमनंतमाद्यं यन्मे त्वदन्येन न दृष्ट
पूर्वम् ॥४७॥ न वेदयज्ञाध्ययनैर्न दानैर्न
च क्रियाभिर्न तपोभिरुग्रैः ॥ एवंरूप शक्य
अहं नृलोके द्रष्टुं त्वदन्येन कुरुप्रवीर ॥४८॥
मा ते व्यथा मा च विमूढभावो दृष्ट्वा रूप
घोरमीदृङ्ममेदम् ॥ व्यपेतभीः प्रीतमनाः
पुन स्त्वं तदेव मे रूपमिदं प्रपश्य ॥४९॥

संजय उवाच॥ इत्यर्जुनं वासुदेवस्तथोक्त्वा
स्वकं रूपं दर्शयामास भूयः॥ आश्वास
यामास च भीतमेनं भूत्वा पुनः सौम्यव
पुर्महात्मा ॥५०॥ अर्जुन उवाच ॥ दृष्टेदं
मानुषं रूपं तव सौम्यं जनार्दन॥ इदानी
मस्मि संवृत्तः सचेताः प्रकृतिं गतः॥५१॥
श्रीभगवानुवाच॥ सुदुर्दर्शमिदं रूपं दृष्ट
वानसि यन्मम ॥ देवा अप्यस्य रूपस्य

नित्य दर्शनकांक्षिणः ॥५२॥ नाहं वेदैर्न
तपसा न दानेन न चेज्यया ॥ शक्य एवं
विधो द्रष्टुं दृष्टवानसि मां यथा ॥५३॥ भ
क्तया त्वनन्यया शक्य अहमेवंविधोऽ
र्जुन ॥ ज्ञातुं द्रष्टुं च तत्त्वेन प्रवेष्टुं च परंतप ५४
मत्कर्मकृन्मत्परमो मद्भक्तः संगवर्जितः ॥
निर्वैरः सर्वभूतेषु यः स मामेति पांडव ॥५५॥

हरिः ॐ तत्सत् इति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे
श्रीकृष्णार्जुनसंवादे विश्वरूपदर्शनं नामैकादशोऽध्यायः ॥ ११ ॥

अर्जुन उवाच ॥

एवं सततयुक्ता ये भक्तास्त्वां पर्युपासते ॥
येचाप्यक्षरमव्यक्तंतेषां के योगवित्तमाः १

श्रीभगवानुवाच ॥

मय्यावेश्य मनो ये मां नित्ययुक्ता उपा
सते ॥ श्रद्धया परयोपेतास्ते मे युक्ततमा
मताः ॥२॥ ये त्वक्षरमनिर्देश्यम अव्यक्तं
पर्युपासते । सर्वत्रगमाचिंत्यं च कुटस्थम
चलं ध्रुवम ॥३॥ संनियम्यैंद्रियग्रामं सर्वत्र

समबुद्धयः ॥ ते प्राप्नुवन्ति मामेव सर्वभूत
हिते रताः ॥४॥ क्लेशोऽधिकतरस्तेषाम्
अव्यक्तासक्तचेतसाम् । अव्यक्ता हि गतिर्दुः
खं देहवद्भिरवाप्यते ॥५॥ ये तु सर्वाणि
कर्माणि मयि संन्यस्य मत्पराः ॥ अनन्ये
नैव योगेन मां ध्यायन्त उपासते ॥६॥ तेषा
महं समुद्धर्ता मृत्युसंसारसागरात् ॥ भवा
मि नचिरात्पार्थ मय्यावेशितचेतसाम् ॥७॥

मय्येव मन आधित्स्व मयि बुद्धिं निवेशय॥
निवसिष्यसि मय्येव अत ऊर्ध्वं न संशयः८
अथ चित्तं समाधातुं न शक्नोषि मयि स्थि
रम्॥ अभ्यासयोगेन ततो मामिच्छाप्तुं धनं
जय॥९॥ अभ्यासेऽप्यसमर्थोऽसि मत्कर्मप
रमो भव॥ मदर्थमपि कर्माणि कुर्वन्सिद्धि
मवाप्स्यसि॥१०॥ अथैतदप्यशक्तोऽसि
कर्तुं मद्योगमाश्रितः॥ सर्वकर्मफलत्यागं

ततः कुरु यतात्मवान् ॥ ११ ॥ श्रेयो हि ज्ञान
मभ्यासाद् ज्ञानाद्ध्यानं विशिष्यते ध्या
नात्कर्मफलत्यागस् त्यागाच्छांतिरनंतरम्
॥ १२ ॥ अद्वेष्टा सर्वभूतानां मैत्रः करुण एव
च ॥ निर्ममो निरहंकारः समदुःखसुखः
क्षमी ॥ १३ ॥ संतुष्टः सततं योगी यतात्मा
दृढनिश्चयः ॥ मय्यर्पितमनोबुद्धिर् यो मे
भक्तः स मे प्रियः ॥ १४ ॥ यस्मान् नोद्विजते

लोकोल्लोकान्नोद्विजते च यः । हर्षामर्ष
भयोद्वेगैर् मुक्तो यः स च मे प्रियः ॥१५॥
अनपेक्षः शुचिर्दक्ष उदासीनो गतव्यथः॥
सर्वारंभपरित्यागी यो मद्भक्तः स मे
प्रियः॥ १६ ॥ यो न हृष्यति न द्वेष्टि
न शोचति न कांक्षति ॥ शुभाशुभपरि
त्यागी भक्तिमान्यः स मे प्रियः॥ १७॥
समः शत्रौ च मित्रे च तथा मानापमान

22

योः॥ शीतोष्णसुखदुःखेषु समः संगविव
र्जितः १८ तुल्यनिंदास्तुतिर्मौनी संतुष्टो
येन केनचित् ॥ अनिकेतः स्थिरमतिर्
भक्तिमान्मे प्रियोनरः॥१९॥ ये तु धर्म्या
मृतमिदं यथोक्तं पर्युपासते ॥ श्रद्दधाना
मत्परमा भक्तास्तेऽतीव मे प्रियाः॥२० ॥

इति ॐ तत्सत् इति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्म-
विद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे भक्ति-
योगो नाम द्वादशोऽध्यायः ॥ १२ ॥

॥ इति द्वितीयमुपासनाषट्कम् ॥

॥ अथ तृतीयं ज्ञानषट्कं प्रारभ्यते ॥

अत्र शिसः श्लोकः ॥ अर्जुन उवाच ॥

प्रकृतिं पुरुषं चैव क्षेत्रं क्षेत्रज्ञमेव च ॥ एत
द्वेदितुमिच्छामि ज्ञानं ज्ञेयं च केशव ॥ १ ॥

श्रीभगवानुवाच ॥

इदं शरीरं कौंतेय क्षेत्रमित्याभिधीयते ॥
एतद्यो वेत्ति तं प्राहुः क्षेत्रज्ञ इति तद्विदः ॥ १ ॥
क्षेत्रज्ञं चापि मां विद्धि सर्वक्षेत्रेषु भारत ॥

क्षेत्रक्षेत्रज्ञयोर्ज्ञानं यत्तज्ज्ञानं मतं मम॥२॥
तत्क्षेत्रं यच्च यादृक् च यद्विकारि यतश्च
यत्॥ स च यो यत्प्रभावश्च तत्समासेन मे
शृणु॥३॥ ऋषिभिर्बहुधा गीतं छंदोभिर्वि
विधैः पृथक्। ब्रह्मसूत्रपदैश्चैव हेतुमद्भिर्वि
निश्चितैः॥४॥ महाभूतान्यहंकारो बुद्धिर
व्यक्तमेव च॥ इन्द्रियाणि दशैकं च पंच
चेंद्रियगोचराः॥५॥ इच्छा द्वेषः सुखं दुःखं

सँघातश्चेतना धृतिः ॥ एतत्क्षेत्रं समासेन
सविकारमुदाहृतम् ॥ ६ ॥ अमानित्वमदं
भित्वमहिंसा क्षांतिरार्जवम् ॥ आचार्यो
पासनं शौचं स्थैर्यमात्मविनिग्रहः ॥ ७ ॥
इंद्रियार्थेषु वैराग्यमनहंकार एव च ॥
जन्ममृत्युजराव्याधिदुःखदोषानुदर्शनम्
॥ ८ ॥ असक्तिरनभिष्वंगः पुत्रदारगृहा
दिषु ॥ नित्यं च समचित्तत्वमिष्टानिष्टोप

पत्तिषु ॥ ९ ॥ मयि चानन्ययोगेन भक्तिर
व्यभिचारिणी ॥ विविक्तदेशसेवित्वमर
तिर्जनसंसदि ॥१०॥ अध्यात्मज्ञाननित्य
त्वं तत्त्वज्ञानार्थदर्शनम् ॥ एतज्ज्ञानमिति
प्रोक्तमज्ञानं यदतोऽन्यथा ॥ ११ ॥ ज्ञेयं
यत्तत्प्रवक्ष्यामि यज्ज्ञात्वाऽमृतमश्नुते ॥
अनादिमत्परं ब्रह्म न सत्तन्नासदुच्यते ।१२।
सर्वतः पाणिपादं तत्सर्वतोऽक्षिशिरोमुख

म् ॥ सर्वतः श्रुतिमल्लोके सर्वमावृत्य तिष्ठ-
ति ॥ १३॥ सर्वेंद्रियगुणाभासं सर्वेंद्रियविव
र्जितम् ॥ असक्तं सर्वभृच्चैव निर्गुणं गुण
भोक्तृ च॥ १४ ॥ बहिरंतश्च भूतानामचरं
चरमेव च ॥ सूक्ष्मत्वात्तदविज्ञेयं दूरस्थं
चांतिके च तत् ॥ १५॥ अविभक्तं च भूतेषु
विभक्तमिव च स्थितम् ॥ भूतभर्तृ च तज्ज्ञे
यं ग्रसिष्णु प्रभविष्णु च ॥ १६॥ ज्योतिषा

मपि तज्ज्योतिस्तमसः परमुच्यते ॥ ज्ञा
नं ज्ञेयं ज्ञानगम्यं हृदि सर्वस्याधिष्ठितम् १७
इति क्षेत्रं तथा ज्ञानं ज्ञेयं चोक्तंसमासतः॥
मद्भक्त एतद्विज्ञाय मद्भावायोपपद्यते १८
प्रकृतिं पुरुषं चैव विद्ध्यनादी उभावपि ॥
विकारांश्च गुणांश्चैव विद्धि प्रकृतिसंभवान्
॥ १९ ॥ कार्यकारणकर्तृत्वे हेतुः प्रकृतिरु
च्यते ॥ पुरुषः सुखदुःखानां भोक्तृत्वे हेतु

रुच्यते ॥२०॥ पुरुषः प्रकृतिस्थो हि भुंक्ते
प्रकृतिजान्गुणान् ॥ कारणं गुणसंगोऽस्य
सदसद्योनिजन्मसु ॥२१॥ उपद्रष्टानुमंता
च भर्ता भोक्ता महेश्वरः॥परमात्मेति चाप्यु
क्तो देहेऽस्मिन्पुरुषः परः॥२२॥य एवं वेत्ति
पुरुषं प्रकृतिं च गुणैः सह ॥ सर्वथा वर्तमा
नोऽपि न स भूयोऽभिजायते॥२३॥ध्याने
नात्मनि पश्यंति केचिदात्मानमात्मना॥ 23

अन्ये सांख्येन योगेन कर्मयोगेन चापरे२४
अन्ये त्वेवमजानंतःश्रुत्वान्येभ्यउपासते ॥
तेऽपि चातितरंत्येव मृत्युं श्रुतिपरायणाः
॥२५॥ यावत्संजायते किंचित्सत्त्वं स्थाव
रजंगमम्॥ क्षेत्रक्षेत्रज्ञसँयोगात्तद्विद्धि भर
तर्षभ ॥२६॥ समं सर्वेषु भूतेषु तिष्ठंतं परमे
श्वरम् ॥ विनश्यत्स्वविनश्यंतं यः पश्यति
स पश्यति॥ २७॥ समं पश्यन् हि सर्वत्र

समवस्थितमीश्वरम् ॥ न हिनस्त्यात्मनाऽ
ऽत्मानं ततो याति परां गतिम् ॥२८॥ प्रकृ
त्यैव च कर्माणि क्रियमाणानि सर्वशः ॥
यः पश्यति तथात्मानमकर्तारं स पश्यति
॥२९॥ यदा भूतपृथग्भावमेकस्थमनुप
श्यति ॥ तत एव च बिस्तारं ब्रह्म संपद्यते
तदा ॥३०॥ अनादित्वान्निर्गुणत्वात परमा
त्मायमव्ययः ॥ शरीरस्थोऽपि कौंतेय न

करोति न लिप्यते ॥ ३१ ॥ यथा सर्वगतं
सौक्ष्म्यादाकाशं नोपलिप्यते ॥ सर्वत्रा
वस्थितो देहे तथात्मा नोपलिप्यते ॥ ३२ ॥
यथा प्रकाशयत्येकः कृत्स्नं लोकमिमं रविः ।
क्षेत्रं क्षेत्री तथा कृत्स्नं प्रकाशयति भारत
॥ ३३ ॥ क्षेत्रक्षेत्रज्ञयोरेवमंतरं ज्ञानचक्षु
षा ॥ भूतप्रकृतिमोक्षं च ये विदुर्यांति ते परम् ३४

हरिः ॐ तत्सत् इति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे क्षेत्रक्षेत्रज्ञविभागयोगो नाम त्रयोदशोऽध्यायः ॥ १३ ॥

परं भूयः प्रवक्ष्यामि ज्ञानानां ज्ञानमुत्तमम् ॥
यज्ज्ञात्वा मुनयः सर्वे परां सिद्धिमितो गताः
॥१॥ इदं ज्ञानमुपाश्रित्य मम साधर्म्यमा
गताः ॥ सर्गेऽपि नोपजायंते प्रलये न व्यथं
ति च ॥२॥ मम योनिर्महद्ब्रह्म तस्मिन् गर्भं
दधाम्यहम् ॥ संभवः सर्वभूतानां ततो भव
ति भारत॥ ३॥ सर्वयोनिषु कौंतेय मूर्तयः

संभवंति याः ॥ तासां ब्रह्म महद्योनिरहं
बीजप्रदः पिता ॥ ४ ॥ सत्वं रजस्तम इति
गुणाः प्रकृतिसंभवाः ॥ निबध्नंति महाबाहो
देहे देहिनमव्ययम् ॥ ५ ॥ तत्र सत्त्वं निर्मल
त्वात् प्रकाशकमनामयम् ॥ सुखसंगेन
बध्नाति ज्ञानसंगेन चानघ ॥ ६ ॥ रजो रागा
त्मकं विद्धि तृष्णासंगसमुद्भवम् ॥ तन्निब
ध्नाति कौंतेय कर्मसंगेन देहिनम् ॥ ७ ॥ तम

स्त्वज्ञानजं विद्धि मोहनं सर्वदेहिनाम् ॥
प्रमादालस्यनिद्राभिस्तन्निबध्नाति भा-
रत ॥८॥ सत्वं सुखे संजयति रजः कर्मणि
भारत ॥ ज्ञानमावृत्य तु तमः प्रमादे संजय
त्युत ॥९॥ रजस्तमश्चाभिभूय सत्वं भवति
भारत ॥ रजः सत्वं तमश्चैव तमः सत्वं रज
स्तथा ॥१०॥ सर्वद्वारेषु देहेऽस्मिन् प्रकाश
उपजायते ॥ ज्ञानं यदा तदा विद्याद् विवृद्धं

सत्वमित्युत ॥ ११ ॥ लोभः प्रवृत्तिरारंभः
कर्मणामशमः स्पृहा ॥ रजस्येतानि जायंते
विवृद्धे भरतर्षभ ॥ १२ ॥ अप्रकाशोऽप्रवृ
त्तिश्च प्रमादो मोह एव च ॥ तमस्येतानि
जायंते विवृद्धे कुरुनंदन ॥ १३ ॥ यदा सत्वे
प्रवृद्धे तु प्रलयं याति देहभृत ॥ तदोत्तम
विदां लोकामलान्प्रतिपद्यते ॥ १४ ॥
रजसि प्रलयं गत्वा कर्मसंगिषु जायते ॥ तथा

प्रलीनस्तमसि मूढयोनिषु जायते॥ १५॥
कर्मणः सुकृतस्याहुः सात्त्विकं निर्मलंफल
म् ॥रजसस्तुफलंदुःखमज्ञानंतमसःफलम्
॥१६॥सत्वात्संजायते ज्ञानं रजसो लोभ
एव च ॥ प्रमादमोहौ तमसो भवतोऽज्ञान
मेव च॥ १७॥ऊर्ध्वं गच्छंति सत्वस्थामध्ये
तिष्ठंति राजसाः ॥ जघन्यगुणवृत्तिस्था
अधो गच्छंति तामसाः॥१८॥ नान्यं गुणे

भ्यः कर्तारं यदा द्रष्टानुपश्यति ॥ गुणेभ्यश्च
परं वेत्ति मद्भावं सोऽधिगच्छति ॥ १९ ॥ गुणा
नेतानतीत्य त्रीन्देही देहसमुद्भवान् ॥ जन्म
मृत्युजरादुःखैर्विमुक्तोऽमृतमश्नुते ॥ २० ॥

अर्जुन उवाच ॥

कैर्लिंगैस्त्रीन्गुणानेतानतीतो भवति प-
भो ॥ किमाचारः कथं चैतांस्त्रीन्गुणान
तिवर्तते ॥ २१ ॥

श्रीभगवानुवाच ॥

प्रकाशं च प्रवृत्तिं च मोहमेव च पांडव॥ न
द्वेष्टि संप्रवृत्तानि न निवृत्तानि कांक्षति २२
उदासीनवदासीनो गुणैर्यो न विचाल्यते॥
गुणा वर्त्तंत इत्येवयोऽवतिष्ठतिनेंगते॥२३॥
समदुःखसुखः स्वस्थः समलोष्ठाश्मकांच
नः॥ तुल्यप्रियाप्रियो धीरस्तुल्यनिंदात्म
संस्तुतिः॥ २४ ॥ मानापमानयोस्तुल्य

स्तुल्यो मित्रारिपक्षयोः॥सर्वारंभपरित्यागी
गुणातीतः स उच्यते॥२५॥मां च योऽव्य
भिचारेण भक्तियोगेन सेवते ॥ स गुणान्स
मतीत्यैतान् ब्रह्मभूयाय कल्पते॥२६॥ ब्रह्म
णोहिप्रतिष्ठाहममृतस्याव्ययस्यच ॥ शा
श्वतस्यचधर्मस्यसुखस्यैकांतिकस्यच२७

इतिः ॐ तत्सत् इति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सुब्रह्मविद्यायां
योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे गुणत्रयविभागयोगोनाम

चतुर्दशोऽध्यायः ॥ १४॥

॥ श्रीभगवानुवाच १५

ऊर्ध्वमूलमधःशाखं अश्वत्थं प्राहुरव्य
यम् ।।छंदांसि यस्य पर्णानि यस्तं वेद स
वेदवित्।१।अधश्चोर्ध्वंप्रसृतास्तस्यशाखाः
गुणप्रवृद्धाविषयप्रवालाः।।अधश्चमूलान्य
नुसंततानिकर्मानुबंधीनिमनुष्यलोके॥२॥
न रूपमस्येह तथोपलभ्यते नांतो न चा-
दिर्न च संप्रतिष्ठा ॥ अश्वत्थमेनं सुविरूढ

मूलम् असंगशस्त्रेण दृढेन छित्वा ॥ ३ ॥
ततः पदं तत्परिमार्गितव्यं यस्मिन्गता न
निवर्तंति भूयः ॥ तमेव चाद्यं पुरुषं प्रपद्ये
यतः प्रवृत्तिः प्रसृता पुराणी ॥ ४ ॥ निर्मान
मोहा जितसंगदोषा अध्यात्मनित्या वि-
निवृत्तकामाः ॥ द्वंद्वैर्विमुक्ताः सुखदुःखसं-
ज्ञैर्गच्छंत्यमूढाः पदमव्ययं तत् ॥ ५ ॥
न तद्भासयते सूर्यो न शशांको न पावकः ॥

यद्गत्वा न निवर्त्तंते तद्धाम परमं मम ॥६॥
ममैवांशो जीवलोके जीवभूतः सनातनः॥
मनःषष्ठानीन्द्रियाणि प्रकृतिस्थानि कर्षति
॥ ७॥ शरीरं यदवाप्नोति यच्चाप्युत्क्राम
तीश्वरः॥ गृहीत्वैतानि संयाति वायुर्गंधानि
वाशयात्॥८॥ श्रोत्रं चक्षुः स्पर्शनं च रसनं
घ्राणमेव च॥ अधिष्ठाय मनश्चायं विषया
नुपसेवते।९।उत्क्रामंतं स्थितं वापि भुंजानं वा

गुणान्वितम् ॥ विमूढानानुपश्यंति पश्यन्ति
ज्ञानचक्षुषः ॥ १० ॥ यतंतो योगिनश्चैनं
पश्यंत्यात्मन्यवस्थितम् ॥ यतंतोऽप्यकृता
त्मानो नैनं पश्यंत्यचेतसः ॥ ११ ॥
यदादित्यगतं तेजो जगद्भासयतेऽखि-
लम् ॥ यच्चंद्रमसि यच्चाग्नौ तत्तेजो विद्धि
मामकम् ॥ १२॥ गामाविश्य च भूतानि
धारयाम्यहमोजसा ॥ पुष्णामि चौषधीः

सर्वाः सोमो भूत्वा रसात्मकः १३ अहं वैश्वा
नरो भूत्वा प्राणिनां देहमाश्रितः॥ प्राणापान
समायुक्तः पचाम्यन्नं चतुर्विधम् १४ सर्वस्य
चाहं हृदि सन्निविष्टो मत्तः स्मृतिर्ज्ञान
मपोहनं च॥ वेदश्च सर्वैरहमेव वेद्यो वेदां
तकृद्वेदविदेव चाहम्॥१५॥ द्वाविमौ पुरुषौ
लोके क्षरश्चाक्षर एव च॥ क्षरः सर्वाणि
भूतानि कूटस्थोऽक्षर उच्यते॥१६॥ उत्त-

मः पुरुषस्त्वन्यः परमात्मेत्युदाहृतः ॥ यो
लोकत्रयमाविश्य बिभर्त्यव्यय ईश्वरः ॥ १७ ॥
यस्मात्क्षरमतीतोऽहमक्षरादपि चोत्त-
मः ॥ अतोऽस्मि लोके वेदे च प्रथितः पुरुषो
त्तमः ॥ १८ ॥ यो मामेवमसंमूढो जानाति
पुरुषोत्तमम् ॥ स सर्वविद्भजति मां
सर्वभावेन भारत ॥ १९ ॥ इति गुह्यतमं
शास्त्रम् इद मुक्तं मयानघ ॥ एतद्बुद्ध्वा

बुद्धिमान् स्यात्कृतकृत्यश्च भारत ॥ २० ॥

इति: ॐ तत्सत् इति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे पुरुषोत्तमयोगो नाम पंचदशोऽध्यायः ॥ १५ ॥

श्रीभगवानुवाच ॥

अभयं सत्त्वसंशुद्धिर्ज्ञानयोगव्यवस्थि-
तिः ॥ दानं दमश्च यज्ञश्च स्वाध्यायस्तप
आर्जवम् ॥ १ ॥ अहिंसा सत्यमक्रोधस्त्यागः
शांतिरपैशुनम् ॥ दया भूतेष्वलोलुप्त्वं मा
र्दवं ह्रीरचापलम् ॥ २ ॥ तेजः क्षमा धृतिः

शौचम् अद्रोहोनातिमानिता॥भवंतिसंपदं
दैवीमभिजातस्य भारत ॥ ३ ॥ दंभो
दर्पोऽभिमानश्च क्रोधः पारुष्यमेव च॥ अ
ज्ञानं चाभिजातस्य पार्थ संपदमासुरीम्
॥ ४ ॥ दैवी संपद्विमोक्षाय निबंधायासुरी १
मता॥ मा शुचः संपदं दैवीमभिजातोऽसि
पांडव ॥५॥ द्वौ भूतसर्गौ लोकेऽस्मिन् दैव
आसुर एव च॥ दैवो विस्तरशः प्रोक्त आ

सुरं पार्थ मे शृणु ॥ ६ ॥ प्रवृत्तिं च निवृत्तिं च
जना न विदुरासुराः ॥ न शौचं नापि चा
चारो न सत्यं तेषु विद्यते ॥ ७ ॥ असत्यम
प्रतिष्ठं ते जगदाहुरनीश्वरम् ॥ अपरस्पर
संभूतं किमन्यत्कामहैतुकम् ॥ ८ ॥ एतां
दृष्टिमवष्टभ्य नष्टात्मानोऽल्पबुद्धयः ॥ प्रभ
वंत्युग्रकर्माणः क्षयाय जगतोऽहिताः ॥ ९ ॥
काममाश्रित्य दुष्पूरं दंभमानमदान्विताः ॥

मोहाद्गृहीत्वाऽसद्ग्राहान् प्रवर्तन्तेऽशुचिव्र
ताः॥१०॥चिंतामपरिमेयां च प्रलयांतामुपा
श्रिताः॥कामोपभोगपरमा एतावदिति नि
श्चिताः ॥११॥ आशापाशशतैर्बद्धाः का-
मक्रोधपरायणाः॥ईहंते कामभोगार्थमन्
न्यायेनार्थसंचयान् ॥१२॥ इदमद्य मया
लब्धम् इमं प्राप्स्ये मनोरथम् ॥ इदमस्ती
दमपि मे भविष्यति पुनर्धनम् ॥ १३ ॥

असौ मया हतः शत्रुर्हनिष्ये चापरानपि ॥
ईश्वरोऽहमहं भोगी सिद्धोऽहं बलवान्सु
खी ॥ १४ ॥ आढ्योऽभिजनवानस्मि कोऽ
न्योस्ति सदृशो मया ॥ यक्ष्ये दास्यामि
मोदिष्ये इत्यज्ञानविमोहिताः ॥ १५ ॥
अनेकचित्तविभ्रांता मोहजालसमावृताः॥
प्रसक्ताः कामभोगेषु पतंति नरकेऽशुचौ। १६।
आत्मसंभाविताः स्तब्धा धनमानमदा-

न्विता॥ यजंते नामयज्ञैस्ते दंभेनाविधिपूर्वकम् ॥१७॥ अहंकारं बलं दर्पं कामं क्रोधं च संश्रिताः॥ मामात्मपरदेहेषुप्रद्विषन्तोऽभ्यसूयकाः ॥१८॥ तानहं द्विषतः क्रूरान् संसारेषु नराधमान्॥क्षिपाम्यजस्रमशुभान् आसुरीष्वेव योनिषु ॥१९॥ आसुरीं योनिमापन्ना मूढा जन्मनि जन्मनि॥ मामप्राप्यैवकौंतेय ततो यांत्यधमां गतिम्॥२०॥

त्रिविधं नरकस्येदं द्वारं नाशनमात्मनः ॥
कामःक्रोधस्तथालोभस्तस्मादेतत्त्रयं त्य
जेत् २१ एतैर्विमुक्तःकौंतेय तमोद्वारैस्त्रिभिर्न २६
रः॥ आचरत्यात्मनःश्रेयस्ततो याति परां
गतिम् ॥२२॥ यःशास्त्रविधिमुत्सृज्यवर्तते
काम कारतः॥नससिद्धिमवाप्नोतिनसुखंन
परां गतिम् ॥ २३ ॥ तस्माच्छास्त्रं प्रमाणं
ते कार्याकार्यव्यवस्थितौ ॥ज्ञात्वा शास्त्रवि

धानोक्तं कर्म कर्तुमिहार्हसि ॥ २४ ॥

हरिः ॐ तत्सत् इति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्म-
विद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे देवासुर-
संपद्विभागयोगो नाम षोडशोऽध्यायः ॥ १६ ॥

॥ अर्जुन उवाच ॥

ये शास्त्रविधिमुत्सृज्य यजंते श्रद्धयाऽन्वि
ताः ॥ तेषां निष्ठा तु का कृष्ण सत्वमाहो
रजस्तमः ॥ १ ॥

॥ श्रीभगवानुवाच ॥

त्रिविधाभवतिश्रद्धादेहिनांसास्वभावजा ॥

सात्विकी राजसी चैव तामसी चेति तां शृ
णु ॥२॥ सत्वानुरूपा सर्वस्य श्रद्धा भवति
भारत॥ श्रद्धामयोऽयं पुरुषो यो यच्छ्रद्धः
स एव सः॥३॥यजंते सात्विका देवान् यक्ष
रक्षांसि राजसाः॥ प्रेतान्भूतगणांश्चान्ये य
जंते तामसा जनाः॥ ४ ॥अशास्त्रविहितं
घोरं तप्यंतेये तपो जनाः॥ दंभाहंकारसंयु
क्ताःकामरागबलान्विताः।५।कर्षयंतःशरी

रस्थं भूतग्राममचेतसः ॥ मां चैवांतःशरी
रस्थंतान्विद्ध्यासुरनिश्चयान् ॥ ६ ॥ आहार
स्त्वपि सर्वस्य त्रिविधो भवति प्रियः ॥ यज्ञ
स्तपस्तथा दानं तेषां भेदमिमं शृणु ॥७॥
आयुःसत्त्वबलारोग्यसुखप्रीतिविवर्धनाः॥
रस्याः स्निग्धाः स्थिरा हृद्या आहाराः सा
त्विकप्रियाः ॥ ८ ॥ कट्वम्ललवणात्युष्ण-
तीक्ष्णरूक्षविदाहिनः ॥ आहारा राजसस्ये

ष्टा दुःखशोकामयप्रदाः॥९॥यातयामं गत
रसं पूति पर्युषितं च यत्॥उच्छिष्टमपि चा
मेध्यं भोजनं तामसप्रियम् ॥१०॥ अफ
लाकांक्षिभिर्यज्ञो विधिदृष्टो य इज्यते ॥
यष्टव्यमेवेति मनः समाधाय स सात्विकः
॥ ११ ॥ अभिसंधाय तु फलं दंभार्थमपि
चैव यत् ॥ इज्यते भरतश्रेष्ठ तं यज्ञं विद्धि
राजसम् ॥१२॥ विधिहीनमसृष्टान्नं मंत्रहीं

नमदक्षिणम् ॥ श्रद्धाविरहितं यज्ञं तामसं
परिचक्षते ॥१३॥ देवद्विजगुरुप्राज्ञपूजनं
शौचमार्जवम् ॥ ब्रह्मचर्यमहिंसा च शारीरं
तप उच्यते ॥१४॥ अनुद्वेगकरं वाक्यं सत्यं
प्रियहितं च यत् ॥ स्वाध्यायाभ्यसनं चैव
वाङ्मयं तप उच्यते ॥ १५ ॥ मनःप्रसादः
सौम्यत्वं मौनमात्मविनिग्रहः ॥ भावसंशु
द्धिरित्येतत् तपो मानसमुच्यते ॥ १६ ॥

श्रद्धया परया तप्तं तपस्तत्त्रिविधं नरः ।
अफलाकांक्षिभिर्युक्तैः सात्त्विकं परिचक्ष
ते ॥१७॥ सत्कारमानपूजार्थं तपो दंभेन
चैव यत् ॥ क्रियते तदिह प्रोक्तं राजसं चल
मध्रुवम् ॥१८॥ मूढग्राहेणात्मनो यत्पीड
या क्रियते तपः॥परस्योत्सादनार्थं वा तत्ता
मसमुदाहृतम् ॥१९॥ दातव्यमिति यद्दानं
दीयतेऽनुपकारिणे ॥ देशे काले च पात्रे च

तद्दानं सात्विकं स्मृतम्॥२०॥यत्तु प्रत्युपका
रार्थं फलमुद्दिश्य वा पुनः॥ दीयते च प
रिक्लिष्टं तद्दानं राजसं स्मृतम्॥२१॥ अदे
शकाले यद्दानम् अपात्रेभ्यश्च दीयते ॥
असत्कृतमवज्ञातं तत्तामसमुदाहृतम्॥२२॥
ॐतत्सदिति निर्देशो ब्रह्मणस्त्रिविधः स्मृ
तः॥ ब्राह्मणास्तेन वेदाश्च यज्ञाश्च विहि
ताः पुरा॥२३॥ तस्मादोमित्युदाहृत्य यज्ञ

दानतपःक्रियाः ॥ प्रवर्तंते विधानोक्ताः स
ततं ब्रह्मवादिनाम् ॥ २४ ॥ तदित्यनभि
संधाय फलं यज्ञतपःक्रियाः ॥ दानक्रिया
श्चविविधाःक्रियंतेमोक्षकांक्षिभिः॥२५॥
सद्भावे साधुभावे च सदित्येतत्प्रयुज्यते ॥
प्रशस्ते कर्मणि तथा सच्छब्दः पार्थ युज्य
ते॥२६॥यज्ञे तपसि दाने च स्थितिः सदिति
चोच्यते ॥ कर्म चैव तदर्थीयं सदित्येवाभि

धीयते ॥२७॥ अश्रद्धया हुतं दत्तं तपस्तप्तं
कृतं च यत् ॥ असदित्युच्यते पार्थ न च
तत्प्रेत्य नो इह ॥ २८ ॥

हरिः ॐ तत्सत् इति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां
योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे श्रद्धात्रयविभागयोगो नाम
चतुर्दशोऽध्यायः ॥ १७ ॥

अर्जुन उवाच ॥

संन्यासस्य महाबाहो तत्त्वमिच्छामि वेदि
तुम् ॥ त्यागस्य च हृषीकेश पृथक्केशिनि
षूदन ॥ १ ॥

श्रीभगवानुवाच ॥

काम्यानां कर्मणां न्यासं संन्यासं कवयो
विदुः॥सर्वकर्मफलत्यागं प्राहुस्त्यागं विच
क्षणाः॥२॥ त्याज्यं दोषवदित्येके कर्म प्राहु
र्मनीषिणः ॥ यज्ञदानतपःकर्म न त्याज्य
मिति चापरे॥३॥ निश्चयं शृणु मे तत्र त्यागे
भरतसत्तम॥त्यागो हि पुरुषव्याघ्र त्रिविधः
संप्रकीर्तितः ॥ ४ ॥ यज्ञदानतपःकर्म न

त्याज्यं कार्यमेव तत् ॥ यज्ञो दानं तपश्चैव
पावनानि मनीषिणाम् ॥५॥ एतान्यपि तु
कर्माणि संगं त्यक्त्वा फलानि च॥ कर्तव्या
नीति मे पार्थ निश्चितं मतमुत्तमम् ॥ ६॥
नियतस्य तु संन्यासः कर्मणो नोपपद्यते ॥
मोहात्तस्य परित्यागस्तामसः परिकी-
र्तितः ॥७॥ दुःखमित्येव यत्कर्म कायक्ले
श॥भयात्त्यजेत् ॥ स कृत्वा राजसं त्यागं

नैव त्यागफलं लभेत् ॥ ८ ॥ कार्यमित्येव
यत्कर्म नियतं क्रियतेऽर्जुन ॥ संगं त्यक्त्वा
फलं चैव स त्यागः सात्त्विको मतः ॥ ९ ॥
न द्वेष्ट्यकुशलं कर्म कुशले नानुषज्जते ॥
त्यागी सत्त्वसमाविष्टो मेधावी छिन्नसंशा-
यः ॥ १० ॥ नहि देहभृता शक्यं त्यक्तुं क-
र्माण्यशेषतः ॥ यस्तु कर्मफलत्यागी स
त्यागीत्यभिधीयते ॥ ११ ॥ अनिष्टमिष्टं

मिश्रं च त्रिविधं कर्मणः फलम् ॥ भवत्य
त्यागिनां प्रेत्य न तु संन्यासिनां क्वचित्
॥१२॥ पंचैतानि महाबाहो कारणानि निबो
ध मे ॥ सांख्ये कृतांते प्रोक्तानि सिद्धये सर्व
कर्मणाम् ॥ १३ ॥ अधिष्ठानं तथा कर्ता करणं
च पृथग्विधम् ॥ विविधाश्च पृथक् चेष्टा दैवं
चैवात्र पंचमम् ॥ १४ ॥ शरीरवाङ्मनोभि
र्यत् कर्म प्रारभते नरः ॥ न्याय्यं वा विपरीतं

वा पंचैते तस्य हेतवः ॥ १५ ॥ तत्रैवं सति
कर्तारमात्मानं केवलं तु यः ॥ पश्यत्यकृ
तबुद्धित्वान्न स पश्यति दुर्मतिः ॥ १६ ॥
यस्य नाहंकृतो भावो बुद्धिर्यस्य न लिप्यते॥
हत्वापि स इमांल्लोकान् न हंति न निबद्ध्य
ते ॥ १७॥ ज्ञानं ज्ञेयं परिज्ञाता त्रिविधा
कर्मचोदना ॥ करणं कर्म कर्तेति त्रिविधः
कर्मसंग्रहः ॥ १८॥ ज्ञानं कर्म च कर्ता च

त्रिधैव गुणभेदतः ॥ प्रोच्यते गुणसंख्याने
यथावच्छृणु तान्यपि ॥ १९ ॥ सर्वभूतेषु येनै
कं भावमव्ययमीक्षते ॥ अविभक्तं विभक्तेषु
तज्ज्ञानं विद्धि सात्विकम् ॥ २० ॥ पृथक्त्वेन
तु यज्ज्ञानं नानाभावान्पृथग्विधान् ॥ वेत्ति
सर्वेषु भूतेषु तज्ज्ञानं विद्धि राजसम् ॥ २१ ॥
यत्तु कृत्स्नवदेकस्मिन् कार्ये सक्तमहैतुक
म् ॥ अतत्त्वार्थवदल्पं च तत्तामसमुदाहृतम्

॥२२॥ नियतं संगरहितमरागद्वेषतः कृतम्॥
अफलप्रेप्सुना कर्म यत्तत्सात्त्विकमुच्यते २३
यत्तु कामेप्सुना कर्म साहंकारेण वा पुनः॥
क्रियते बहुलायासं तद्राजसमुदाहृतम्।२४॥
अनुबंधं क्षयं हिंसामनपेक्ष्य च पौरुष
म्॥ मोहादारभ्यते कर्म यत्तत्तामसमुच्य
ते ॥ २५॥ मुक्तसंगोऽनहंवादी धृत्युत्साह
समन्वितः॥ सिद्ध्यसिद्ध्योर्निर्विकारः क

र्ता सात्विक उच्यते ॥२६॥ रागी कर्मफल
प्रेप्सुर्लुब्धो हिंसात्मकोऽशुचिः॥हर्षशोका
न्वितः कर्ता राजसःपरिकीर्तितः ॥ २७ ॥
अयुक्तः प्राकृतः स्तब्धः शठो नैष्कृतिकोऽ
लसः ॥ विषादी दीर्घसूत्री च कर्ता तामस
उच्यते ॥२८॥ बुद्धेर्भेदं धृतेश्चैव गुणतास्त्रि
विधं शृणु ॥ प्रोच्यमानमशेषेण पृथक्त्वेन
धनंजय॥२९॥प्रवृत्तिं च निवृत्तिं च कार्या

कार्ये भयाभये ॥ बंधं मोक्षं च या वेत्ति
बुद्धिः सा पार्थ सात्विकी ॥ ३० ॥ यया धर्म
मधर्मं च कार्यं चाकार्यमेव च ॥ अयथाव
त्प्रजानाति बुद्धिः सा पार्थ राजसी ॥ ३१ ॥
अधर्मं धर्ममिति या मन्यते तमसावृता ॥
सर्वार्थान् विपरीतांश्च बुद्धिः सा पार्थ ता
मसी ॥ ३२ ॥ धृत्या यया धारयते मनःप्राणे
न्द्रियक्रियाः ॥ योगेनाव्यभिचारिण्या धृतिः

सापार्थ सात्त्विकी॥३३॥ यया तु धर्मकामा
र्थान् धृत्या धारयतेऽर्जुन ॥ प्रसंगेनफला
कांक्षी धृतिः सा पार्थ राजसी ॥३४॥ यया
स्वप्नं भयं शोकं विषादं मदमेव च ॥ नविमु
ञ्चति दुर्मेधा धृतिः सा पार्थ तामसी ॥३५॥
सुखं त्विदानीं त्रिविधं शृणु मे भरतर्षभ
अभ्यासाद्रमते यत्र दुःखांतं च निगच्छति
॥ ३६ ॥ यत्तदग्रे विषमिवपरिणामेऽमृ

तोपमम् ॥ तत्सुखं सात्त्विकं प्रोक्तम् आत्म
बुद्धिप्रसादजम् ॥ ३७ ॥ विषयेंद्रियसंयोगा
द्यत्तदग्रेऽमृतोपमम् ॥ परिणामे विषमिव
तत्सुखं राजसं स्मृतम् ॥ ३८ ॥ यदग्रे
चानुबंधे च सुखं मोहनमात्मनः ॥ निद्रा
लस्यप्रमादोत्थं तत्तामसमुदाहृतम् ॥ ३९ ॥
न तदस्ति पृथिव्यां वा दिवि देवेषु वा पुनः ॥
सत्वं प्रकृतिजैर्मुक्तं यदेभिः स्यात्त्रिभिर्गुणैः

॥४०॥ ब्राह्मणक्षत्रियविशां शूद्राणां च
परंतप ॥ कर्माणि प्रविभक्तानि स्वभावप्र
भवैर्गुणैः ॥४१॥ शमो दमस्तपः शौचं
क्षांतिरार्जवमेव च ॥ ज्ञानं विज्ञानमा
स्तिक्यं ब्रह्मकर्म स्वभावजम् ॥ ४२ ॥
शौर्यं तेजो धृतिर्दाक्ष्यं युद्धे चाप्यपलाय
नम् ॥दानमीश्वरभावश्च क्षात्रं कर्म स्वभा
वजम् ॥४३॥कृषिगोरक्षवाणिज्यं वैश्य-

कर्म स्वभावम् ॥ परिचर्यात्मकं कर्म शूद्र
स्यापि स्वभाजम् ॥ ४४ ॥ स्वे स्वे कर्मण्य
भिरतः संसिद्धिं लभते नरः ॥ स्वकर्मनि
रतः सिद्धिं यथा विंदति तच्छृणु ॥ ४५ ॥
यतः प्रवृत्तिर्भूतानां येन सर्वमिदं ततम् ॥
स्वकर्मणा तमभ्यर्च्य सिद्धिं विंदति मा-
नवः ॥ ४६ ॥ श्रेयान् स्वधर्मो विगुणः
परधर्मात्स्वनुष्ठितात् ॥ स्वभावनियतं कर्म

कुर्वन्नाप्नोति किल्बिषम् ॥ ४७ ॥ सहजं
कर्म कौंतेय सदोषमपि न त्यजेत् ॥ सर्वा
रंभा हि दोषेण धूमेनाग्निरिवावृताः॥४८॥
असक्तबुद्धिः सर्वत्र जितात्मा विगतस्पृहः॥
नैष्कर्म्यसिद्धिं परमां संन्यासेनाधिगच्छ
ति ॥ ४९ ॥ सिद्धिं प्राप्तो यथा ब्रह्म तथा
प्नोति निबोध मे ॥ समासेनैव कौंतेय निष्ठा
ज्ञानस्य या परा ॥ ५० ॥ बुद्ध्या विशु

द्ध्या युक्तो धृत्यात्मानं नियम्य च ॥ शब्दा
दीन्विषयांस्त्यक्त्वा रागद्वेषौ व्युदस्य च
॥ ५१ ॥ विविक्तसेवी लघ्वाशी यतवाक्का
यमानसः ॥ ध्यानयोगपरो नित्यं वैराग्यं
समुपाश्रितः ॥ ५२ ॥ अहंकारं बलं दर्पं
कामं क्रोधं परिग्रहम् ॥ विमुच्य निर्ममः
शांतो ब्रह्मभूयाय कल्पते ॥ ५३ ॥ ब्रह्म
भूतः प्रसन्नात्मा न शोचति न कांक्षति ॥

समः सर्वेषु भूतेषु मद्भक्तिं लभते पराम् ५४
भक्त्या मामभिजानाति यावान्यश्चास्मि
तत्त्वतः ॥ ततो मां तत्त्वतो ज्ञात्वाविशते
तदनंतरम् ॥ ५५ ॥ सर्वकर्माण्यपि सदा
कुर्वाणो मद्व्यपाश्रयः॥ मत्प्रसादादवाप्नो-
ति शाश्वतं पदमव्ययम् ॥ ५६ ॥ चेतसा
सर्वकर्माणि मयि संन्यस्य मत्परः॥ बुद्धि
योगमुपाश्रित्य मच्चित्तः सततं भव॥५७॥

मच्चित्तः सर्वदुर्गाणि मत्प्रसादात्तरिष्यसि॥
अथ चेत्त्वमहंकारान्न श्रोष्यसि विनं-
क्ष्यसि ॥ ५८॥ यदहंकारमाश्रित्य न यो
त्स्य इति मन्यसे ॥ मिथ्यैष व्यसायस्ते
प्रकृतिस्त्वां नियोक्ष्यति ॥ ५९ ॥ स्वभा
वजेन कौंतेय निबद्धः स्वेन कर्मणा ॥
कर्तुं नेच्छसि यन्मोहात् करिष्यस्यवशोऽ
पि तत् ॥ ६० ॥ ईश्वरः सर्वभूतानां हृद्दे

शेऽर्जुन तिष्ठति ॥ भ्रामयन्सर्वभूतानि यंत्रा
रूढानि मायया ॥६१॥ तमेव शरणं गच्छ
सर्वभावेन भारत ॥ तत्प्रसादात्परां शांतिं
स्थानं प्राप्स्यसि शाश्वतम् ॥ ६२ ॥ इति ते
ज्ञानमाख्यातं गुह्याद्गुह्यतरं मया ॥ विमृश्यै
तदशेषेण यथेच्छसि तथा कुरु ॥६३॥ सर्व
गुह्यतमं भूयः शृणु मे परमं वचः ॥ इष्टोऽसि
मे दृढमिति ततो वक्ष्यामि ते हितम् ॥६४॥

मन्मना भव मद्भक्तो मद्याजी मां नम-
स्कुरु। मामेवैष्यासि सत्यं ते प्रतिजाने प्रि
योऽसि मे ॥ ६५ ॥ सर्वधर्मान्परित्यज्य
मामेकं शरणं व्रज ॥ अहं त्वा सर्वपापेभ्यो
मोक्षयिष्यामि मा शुचः ॥ ६६ ॥ इदं ते
नातपस्काय नाभक्ताय कदाचन ॥ न चाशु
श्रूषवे वाच्यं न च मां योऽभ्यसूयति ॥ ६७ ॥
य इदं परमं गुह्यं मद्भक्तेष्वभिधास्यति ॥

भक्तिं मयि परां कृत्वा मामेवैष्यत्यसंशयम्
॥ ६८ ॥ न च तस्मान्मनुष्येषु कश्चिन्मे प्रि-
यकृत्तमः ॥ भविता न च मे तस्माद् अन्यः
प्रियतरो भुवि ॥ ६९ ॥ अध्येष्यते च य इमं
धर्म्यं संवादमावयोः ॥ ज्ञानयज्ञेन तेनाहम्
इष्टः स्यामिति मे मतिः ॥ ७० ॥ श्रद्धावा
ननसूयश्च शृणुयादपि यो नरः ॥ सोपि मुक्तः
शुभाँल्लोकान्प्राप्नुयात्पुण्यकर्मणाम् ॥ ७१ ॥

कच्चिदेतच्छ्रुतं पार्थ त्वयैकाग्रेण चेतसा ॥
कच्चिदज्ञानसंमोहः प्रनष्टस्ते धनंजय ।७२।

अर्जुन उवाच ॥

नष्टो मोहः स्मृतिर्लब्धा त्वत्प्रसादान्मया
च्युत ॥ स्थितोऽस्मि गतसंदेहः करिष्ये
वचनं तव ॥ ७३ ॥

संजय उवाच ॥

इत्यहं वासुदेवस्य पार्थस्य च महात्म

नः संवादमिममश्रौषमद्भुतं रोमहर्षणम
॥ ७४ ॥ व्यासप्रसादाच्छ्रुतवान् एतद्गुह्य
महं परम॥ योगं योगेश्वरात्कृष्णात् साक्षा
त्कथयतः स्वयम् ॥ ७५ ॥ राजन्संस्मृत्य
संस्मृत्य संवादमिममद्भुतम् ॥ केशवार्जु
नयोः पुण्यं हृष्यामि च मुहुर्मुहुः ॥७६॥
तच्च संस्मृत्य संस्मृत्य रूपमत्यद्भुतं हरेः॥
विस्मयो मे महान् राजन् हृष्यामि च

पुनः पुनः ॥७७॥ यत्र योगेश्वरः कृष्णो यत्र पार्थो धनुर्धरः ॥ तत्र श्रीर्विजयो भूति र्ध्रुवा नीतिर्मतिर्मम ॥ ७८ ॥

हरिः ॐ तत्सत् इति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे सन्यासयोगो नामाष्टादशोऽध्यायः ॥ १८ ॥

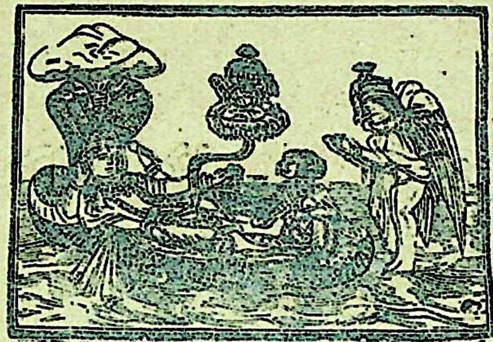
पुस्तक मिलने का पता—

भार्गव पुस्तकालय,

गायघाट बनारस सिटी।

बाबू काशी प्रसाद भार्गव द्वारा—
सार्वभूषण प्रेस, त्रिलोचन-काशी में मुद्रित।

विष्णुसहस्रनाम प्रारभ्यते ।

इति

श्रीमद्भगवद्गीता

समाप्तः

